

AUSTRIANSKI

DÀRŽAVNI USTAV

(Konštitucia)

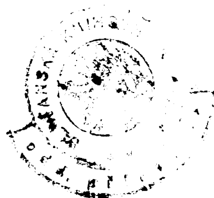
razložen

Bogoslavom Šulekom.

Drugo ***Izdanje.***

U Zagrebu 1850

tiskom i troškom bratje Županah.

Uvod.

„Dobili smo konštituciu!“ tako se od jednoga vremena po našoj domovini govori i ori. Nu mnogo jošte ima kod nas ljudih, koji neznaju, šta će to reći „konštitucia,“ a još manje jih ima, koji bi znali, štà ima u toj našoj novoj konštitucii. Pa opet svakako trěba da to znade i najzadnji i najprostii dàržavljanin t. j. stanovnik i član (kotrig) dàržave ili orsaga. Neće biti dakle s gorjega, ako mu ovdě oboje potanko i razgovetno razložim, naime: šta će to reći „konštitucia?“ i zatim: šta nam daje ta naša nova konštitucia?

U onih zemljah, koje imaju stalnoga vladaoca (ladavca), to jest cara, kralja ili kneza, ima dva načina vladanja i upravljanja zemlje. U někojih dàržavah (orsagih) ima car ili kralj, to jest jednom rěčju vladalac, neograničenu vlast, on može vladati kako mu se svidi, on može zapovědati šta mu se rači, i nemora nikomu na světu račun dati iz svojih dělah i činah. Njegova je rěč narodu zakon, pa narod ni nesmě zapitati, zašto da ovo ili ono čini, zašto da ovo ili ono platja, zašto da proti ovomu ili onomu rat vodi. Jednom rěčju, vladalac je s v e, a narod n i š t a. — Zato u takvoj zemlji neima stavnih i stanovitih zakonah po kojih se ima zemlja vladati, već se zakoni svaki čas měnjaju, kao što se měnja volja vladaoca. Danas valja jedno, a sutra drugo. Kad bi bio svaki car i kralj onako mudar i pošten kao što je Bog; kad bi on sve pravo znao što je i kako je, kad bi samo mudre zakone davao, i kad bi samo ono radio što je narodu hasnovito i koristno: to bi se svatko drage volje podložio

takvomu vladaocu i s radostju bi izvàršavao njegove zapovědi. Nu svaki dan vidimo, da su i kraljevi samo slabi ljudi, da oni polag najbolje volje nemogu uvěk doznati, što u njihovoj zemlji biva; da jih lukavi savětnici (tolnačnici) i ministri varaju, na zlo nagovaraju i u njihovo ime bědni narod tlače i gule. Pa ako je jošte i sám vladalac zločest i ako mnogo badava troši — onda zlo i naopako po takvu zemlju!

Tako se neograničeno vlada dan danas u Turskoj, tako je bivalo do prěklani i u austrianskoj dàržavi. Car je imao neograničenu vlast, koju su više putah ministri njegovi zlo upotrěbili te su cara zlo světovali. Tako su počinjene tolike nepravde, koje smo pod priašnjom vladom podnosili i koje car nije mogao ukloniti, jer nije nikada pravo doznao, šta njegov narod želi i trěba. Na ovaj način gazile su se pravice i sloboštine naroda od samoga Boga mu poděljene; samo velika gospoda živila su dobro, a prosti narod stenjao i kukao je pod težkim jarmom, da je bilo Bogu plakati. Narod je imao samo dužnosti, a nikakva práva; vladalac je imao samo práva a nikakve dužnosti.

Ovakvo baratanje i postupanje dodijalo je najposlě ugnjetenim narodom, te su počeli tražiti i potrěbovati jamstvo (garantiu) za svoju prirodjenu slobodu i za dobivena od samoga Boga prava. Buduć da vladalac nezna uvěk, a i nemože znati šta sve narodu trěba: zato su narodi zahtěvali, da trěba i njih upitati, kad se o njihovoj koži radi. Čitav narod nije da kako moguće sakupiti i s njim se dogovarati, već neka narod izabere stanoviti broj ljudih, u koje se uzda, pa ovi neka se sakupe i saberu u sabor (dietu). Ondě neka věćaju o tome šta narodu trěba, neka brane i zastupaju slobodu i práva narodna, i neka se bez privoljenja ovih narodnih zastupnikah nemože narodu nametnuti nikakov zakon, nikakov teret (tàrh).

Nu sve ovo trěba da se točno opreděli; da se potanko naznače dužnosti i práva vladaoca, a dužnosti i

pràva naroda; da se naročito ustanovi, što može potrěbovati vladalac od naroda, a što narod od vladaoca. — Ovako se sklopi i učini izmedju vladaoca i naroda kao pogodba, koju trěba obojica da izvàrše. Ovakva pogodba izmedju vladaoca i naroda zove se **konštitucia**, naški **ustav**. Ona se naški zato tako zove, jer se u njoj ustanovljuju i izbrajaju stalna i **stavna** pravila ili regule, polag kojih ima kralj svojom zemljom upravljati. Dakle u zemlji, koja ima ustav, nemože vladalac samovoljno proměnjivati zakone kako se njemu svidi, već se mora dàržati onoga, što zapověda ustav ili konštitucia. — Ustav je dakle temelj slobode; narod s konštituciom jest kao bistri, samosvojni, uvěk naprědujući potok, a narod bez ustava jest kao màrtva smàrdljiva mlaka, koja samo onda živi, kad ju větar uzmuti.

Odavde se vidi, da bi vàrlo falio, ko bi mislio, da je ustav oslobodjenje od svakoga danjka (štibre), da se u zemlji ustavnoj neplatja nikakov porez ni harač. Kao što se nikakvo gospodarstvo, tako se ni nikakva ma i najslobodnia dàržava nemože pomisliti bez troška. A tko želi veliku i lěpu kuću sagraditi i u njoj udobno (komodno) živěti, mora svakako više na nju potrošiti, nego onaj koji samo dàrvenu kolibicu gradi: ali zato ima onaj i većju korist od svoje kuće nego ovaj od svoje kolibice. Platjat se mora svagdě, samo je ta razlika, da se u zemlji, koja neima ustava, platja onoliko, koliko vladalac hoće, a u zemlji ustavnoj onoliko koliko sám narod t. j. narodni sabor potrebito pronadje za dàržavno dobro; da se u zemlji ne-ustavnoj novci troše onako kako se vladaocu dopada, a u zemlji ustavnoj onako kako to narodni sabor odredi.

Evo koliko je to blago onakov ustav, kolika je to srěća za zemlju onakva konštitucia, te se u njoj negospoduje samovoljno nego po stavnih i stalnih pravilih i regulah; a na svaki zakon mora da pristanu i da

ga odobre narodni zastupnici. Zato svaka ustavna zemlja čuva svoj ustav kao oko u glavi, i svaki dàržavljanin pripravan je braniti ga makar i svojim životom.

Mi smo imali od starine ustav, nu taj je samo plemićem slobodu dao, a sada imamo ovu konštituciu, koju je njegovo veličanstvo sada vladajući austrianski car Franjo Josip dana 4. ožujka 1849 za cělu svoju dàržavu proglasio. Ovim ustavom omedjašena je neograničena vlast, koju je odprije austrianski car imao, i on se obvezuje, da će u buduće upravljati svojom dàržavom po naredbah ovog ustava, koji austrianskim narodom osigurava njihova práva, naime, da se od sada ništa neće moći bez njih t. j. bez sabora (Landtaga) odlučiti. Zato će se i isti ovaj ustav budućemu austrianskomu saboru predložiti, da ga potvàrdi, popravi ili proměni s privoljenjem carevim.

Ovaj dakle austrianski ustav jest od sada i za nas jamstvo naše slobode i knjiga naših pravicah. Zato trěba, da ga svaki Hàrvat upravo kao Otče-naš na pamet nauči. Al u toj našoj konstitucii ima mnogo stvarih, koje nam do sada nisu bile ni malo poznate, koje će naše sadašnje stanje sasvime proměniti. Zato trěba ovaj ustav dobro razuměti, ako želimo càrpiti iz njega svu korist, koju nam pruža, i služiti se svimi pravicami, koje nam poděljuje. Jer kao što će ga onaj na svoju korist upotrěbiti moći, koji ga dobro razumě: isto tako bi zlo prošao, koji bi se na konstituciu pozivao, a nebi ju pravo razuměo.

Zato ću ja taj naš novi ustav narodu našemu potanko razložiti i raztumačiti, da ga uzmože pravo razuměti i da se tako sačuva od svake neprilike, na koju bi naišao, kad bi ga krivo tumačio. Ja ću najprie svaku točku rečenog ustava s većjimi slovi ovamo staviti, pa ću ju sitnimi slovi razložiti i raztumačiti. Neka dakle svatko dobro pamti, da je samo ono pravi ustav ili konštitucia, što je s velikimi slovi štampano, a ostalo što je s malimi slovi štampano, to su samo moje opazke.

Dàržavni ustav

za carevinu austriansku.

I. Odsěk. O dàržavi.

§. 1. Carevina austrianska sastoji se iz slědećih krunovinah: iz nadvojvodine austrianske nad i pod Ennsom, vojvodine Salzburga, vojvodine štajerske, kraljevine ilirske, na koju spadaju vojvodina koruška, vojvodina kranjska, poknežena grofia gorička i gradiška, markgrofia istrianska i grad Tàrst sa kotarom; pokněžene grofie Tirola i Vorarlberga, kraljevine česke, markgrofie moravske, vojvodine gornjo- i dolnjo-slezke, kraljevine galičke i vladimirske s vojvodinami osvěćimskom i zatorskom i s vel. vojvodinom krakovskom, vojvodine bukovinske, kraljevinah Dalmacie, Hàrvatske i Slavonie s hàrvatskim primorjem, gradom Rěkom i njezinim kotarom, kraljevine ugarske, vel. kneževine erdeljske zajedno sa Sachsenlandom i pridruženimi opet županijam i krasnanskom, srědo-solnočkom i zarandskom, zatim s okružjem kövarskim i gradom Zilahom, vojničke krajine i kraljevine lombardo-mletačke.

Opazka. Ovdě se izbrajaju sve zemlje, koje čine austriansku carevinu i za koje valja ova konštitucia. Poznato je, da su do sada mal ne u svakoj austrianskoj zemlji drugi postojali zakoni; drugi su na priměr bili zakoni u Krajnskoj, drugi kod nas, drugi u Erdelju itd. (i tako dalje). U buduće prestat će ova razlika, i za cělu austriansku dàržavu, to jest za sve austrianske

zemlje valjati će samo ovaj ustav i stvoreni polag njega zakoni. Tako će biti sva austrianska dàržava samo kao jedna kruna i zato se pojedine njezine zemlje zovu krunovine. Takva krunovina jest i naša Hàrvatska sa Slavoniom.

§. 2. Ove krunovine čine slobodnu, samostalnu, nerazdělivu i nerazdruživu ustavnu austriansku naslědnu monarkiu.

Op. Naslědna monarkia zove se ona zemlja, koja ima na čelu kralja ili cara, koji je svoju krunu naslědio (baštinio) od svog otca, brata ili děda, i zadàrži svoju čast za života, te ju sám na svog zakonitog naslědnika prenesti može. Time se razlikuje monarkia od republike, u kojoj si sám narod izabira svoju glavu samo za jedno vrěme, n. p. za 4 godine, kao što to biva u Francezkoj. Austria će dakle biti monarkia naslědna, nu zajedno i slobodna, samostalna t. j. ona neće zavisěti od druge tudje dàržave; nerazdruživa, t. j. neće se moći jedna pokrajina od Austrie odděliti i odcěpiti; ustavna t. j. vladalac neće imati neograničenu vlast, nego će morati carevati i vladati polag ovog ustava.

§. 3. Beč je glavni grad carevine i stolica dàržavne vlasti (Reichsgewalt.)

Op. Po dàržavnoj vlasti razuměvaju se car i njegovi savětnici (tolmačnici) ili ministri, jer upravljaju i vladaju cělom dàržavom. Ova dàržavna vlast stanovat ili stolovat će u Beču. Pa osim ove centralne ili osrědnje vlasti biti će još u svakoj krunovini zemaljska vlast ili vlada, koja će biti podvàržena dàržavnoj vlasti.

§. 4. Pojedinim krunovinam osigurava se samostalnost u onih granicah, koje ovaj dàržavni ustav opreděljuje.

Op. Već sam rekao šta će to reći krunovina. Sve ove krunovine, t. j. pojedine zemlje austrianske

monarkie, čine doduše sve skupa jednu dàržavu, nu zato će ipak svaka krunovina biti samostalna, to jest neće u svem i svačem zavisěti od dàržavne vlasti, nego će imati i někoja svoja posebna práva, n. p. (na priměr) svoj posebni sabor, na kojem će svaka zemlja o svojih domaćih poslovih věćati. Ova práva se malko niže izbrajaju.

§. 5. Sva su plemena ravnopravna i svako pleme ima nepovrědno pravo na čuvanje i njegovanje svoje narodnosti i jezika.

Op. Svatko znade, kako nam se je dosele sad Něnac sad Magjar nametao za gospodara, kako je bio Hàrvat, Sàrbin itd. zapostavljan Němcu i Magjaru, samo zato što je bio Hàrvat ili Sàrbin; kako su nam narivali u škole i obćinske poslove tudji magjarski i němački jezik; kako su nam sve zakone i zapovědi pisali u tudjem jeziku: sve ovo ima dakle od sada prestati, svi su narodi u austrianskoj dàržavi ravni i jednaki, nijedan od njih neima većju od drugoga vlast ili právo; i mi ćemo se moći u našoj zemlji svakom prilikom slobodno služiti našim jezikom, kao što će se i drugi narodi služiti moći u svojoj zemlji svojim jezikom, te nitko neće više dobivati od svojih poglavarah zapovědi u tudjem jeziku kog ni nerazumě. Ova narodna ravnopravnost od prevelike je važnosti za nas, i zato moramo kod svake prilike na to paziti, da se ovo naše právo nevrědja, i da nam se tudji jezik više nikada, ni na koji način nenametje, nu da kako da ni mi isto právo kod drugih narodah nevrědjamo. Tako ćemo dobiti i kod drugih narodah važnost, te se nitko neće više morati stiditi da je Hàrvat ili Slavonac.

§. 6. Granice dàržave i pojedinih krunovinah mogu se samo zakonom proměniti.

Op. U zemlji neimajućoj ustava zapověd vladaoca zakon je za dàržavu; al u zemlji ustavnoj samo je ono

zakon, u čem se je složio vladalac s narodnim saborom. Dakle od sada nesmě sám car bez privoljenja sabora tudju zemlju s dàržavom austrianskom sdružiti ili koju pokrajinu od nje odděliti. Isto tako nesmě se koja krunovina samovoljno povećati ili umaliti, već samo ako to sabor odobri.

§. 7. Čitava je dàržava samo kao jedan kotar u obziru mitnicah i tàrgovine. Medjusobne mitnice (Binnenzölle) da se neuvode ni pod kojim imenom, a gdě takve obstoje izmedju pojedinih krajevah dàržave, da se ukinu što prie. Izlučenje pojedinih městah ili krajevah iz mitničkoga kotara (Zollgebiet) i priklopljenje tudjih krajevah mitničkomu kotaru pridàržava si dàržavna vlast.

Op. Kada tko vozi iz Hàrvatske robu u Kranjsku, ili iz Kranjske u Hàrvatsku, mora od svoje robe na granici platjati veliku harmicu (mito). Ovakve harmice ili mitnice prestati će u buduće izmedju pojedinih pokrajinah austrianske carevine; tàrgovac moći će s jedne strane dàržave na drugu voziti slobodno robu, a neće platjati harmice već samo navadnu maltu, t. j. sva će biti dàržava samo kao jedan mitnički kotar, te će se samo na granici proti stranjskim dàržavam harmica platjati za izvoz domaće ili uvoz tudje robe. Dàržavna vlast (Gledaj kod §. 3. šta će to reći dàržavna vlast) imat će právo primiti i druge tudje dàržave u ovaj mitnički kotar, i onda se za robu dolazeću iz takve dàržave ili odlazeću u nju neće platjati harmica. Tako n. p. kad bi se Italia primila u naš mitnički kotar, nebi platio ni Talian u Austrii ni Austrianac u Italii harmice za svoju robu.

§. 8. Gàrbovi i boje carevine i pojedinih krunovinah zadàržat će se.

Op. Svaka krunovina ima svoj gàrb (Wappen) i svoje boje (Farbe), koje su joj ostale kad je još imala svoga posebnoga vladaoca. To je dakle kao znak někadašnje slave i gospodstva. Tako n. p. Hàrvatska ima kocke za gàrb, a bělo-càrvena boja jeste narodna; Slavonia ima za gàrb kunu sa zvězdom, a narodne boje bělu i modru, Sàrbia četiri ocila i iste boje: zato mi navadno ove boje stapljamo u jedno, pa tako izadje càrveno-bělo-modra boja kao naša narodna boja. — A gdě se nepredstavlja pojedina krunovina nego cěla dàržava, ondě će se upotrěbiti carski orao i càrno-žuta boja. Mi imademo dakle pravo naš gèrb i narodne boje upotrěbiti, i s njima se ponositi, jer nam je to ovim ustavom osěgurano.

II. Odsěk. O caru.

§. 9. Krunu dàržavnu i svake pojedine krunovine naslědi polag pragmatičke sanctie i austrianskoga domaćeg reda kuća habsbursko-lothrinska.

Op. Već smo gori kazali, da je Austria naslědna monarkia, pa krunu ove monarkie naslědi (baštini) uvěk jedan carević iz sada vladajuće kuće, a po dosadašnjem redu.

§. 10. Naredbe domaćih zakonah o punolětnosti naslědnika prestola i o naměštenju tutorstva ili regentie valjaju i nadalje.

Op. Ako kojemu careviću zapadne kruna dok je malolětan, to će mu se po dosadašnjem običaju odrediti tutor ili regent, koji će u město njega carevati, dok mladi car nedoraste do pameti.

§. 11. Car će svomu dosadašnjemu na-

slovu dodati i naslov vel. vojvode krakovskog i vojvode bukovinskog.

Op. Po želji Poljakah, koji ponajviše okolo Krakova stanuju, i po želji Rumunah (Kara-Vlahah), koji u Bukovini žive, primio je car ona dva naslova ili titula. Nu jošte je primio i titul sàrbskoga vojvode po želji naše sàrbske bratje u vojvodini.

§. 12. Car će biti krunjen kao car austrianski. Osobiti statut oprеdělit će ovo potanko.

Op. Do sada se je svaki austrianski car morao dati okruniti napose i kao kralj česki, ugarski i lombardezki, te je svagdě morao napose priseći (zakletvu položiti). Nu u buduće dati će se on samo jedan put okruniti.

§. 13. Car se zaklinje kod krunjenja na ustav, pa zakletvu ovu položiti će i njegovi naslědnici kod krunjenja, a regent (vladar) kad nastupi regentiu.

Op. Car će morati, kad ga budu krunili, narodu obećati i svečano se zakleti, da će se sveto dàržati ove konštitucie, da će ju braniti proti svakomu neprijatelju i da je neće nikada prekàršiti ili veća si prava prisvajati nego što mu daje ista ova konštitucia. Isto će morati učiniti i njegovi naslědnici (baštinici).

§. 14. Car je posvetjen, nepovrědiv i neodgovoran.

Op. Gori sam rekao, da u zemlji ustavnoj vladalac neima neograničenu vlast, pa evo ovdě se veli, da se car nemože povrěditi i da nemora za svoja děla nikomu odgovarati i račun dati. „Ovo dvoje se nikako neslaže!“ — Tako će mnogi pomisliti, zato molim, da dobro pazite, kako ću to razjasniti. Ni car nije sveznajući kao Bog, i njega može tko zavesti i prevariti. On nemože sám sve viděti, on nemože sám svakuda

ići i glavom se osvědočiti, nemože sám sve zapovědi izdavati: zato ima savětnike, koji mu kažu, šta trěba činiti, kako trěba stvar rěšiti, i ovakvi savětnici (tolnačnici) zovu se naški popečitelji, němački ministri. Car ima za svaku struku poslovah jednoga takvoga popečitelja. Tako ima jednoga popečitelja za novčane poslove ili financie, jednoga za pravosudje, jednoga za škole i nauke, jednoga za vojsku itd. Svaki ovakov popečitelj trěba da gleda, da poslovi njegovi idu svojim redom i da sve biva polag konštitucie i zakonah. Nu ako takov popečitelj cara zlo naputi, ako ga navlaš na zlu brazdu navede, te car podpiše kakvu zapověd, kojom se vrědja ustav, ili se komu krivica čini: svatko vidi, da ondě nije kriv car nego onaj ministar ili popečitelj, koji ga je opako světovao. Zato se i nemože car radi svojih naredbah na račun pozvati, nego popečitelj, koji ga je na nje nagovorio; zato nemože nitko cara tužiti, kad mu se učini krivica, nego njegove ministre. A da se znade, koji je popečitelj cara nagovorio da ovo ili ono zapovědi, to se mora na svaku carsku naredbu podpisati i dotični popečitelj, t. j. onaj, kojega se stvar tiče; n. p. u stvarih vojničkih popečitelj vojništva, u stvarih sudbenih popečitelj pravosudja.

§. 15. Car zapověda ukupnoj vojničkoj sili, ili sám glavom ili po svojih vojvodah.

Op. Car je vàrhovna glava ili vojvoda svekolike austrianske vojske; nu nemora ju sam glavom predvoditi, već može na svoje město mudre generale postaviti.

§. 16 Car odlučuje rat i mir.

Op. Car odlučuje u vrěme mira, ima li se kojoj zemlji rat navěstiti; a u vrěme rata, ima li se s nepriateljem mir učiniti.

§. 17. Car prima i oprema poslanike i sklapa ugovore s tudjimi vlastmi. Na one na-

redbe ovakvih ugovorah, koje nametju dàržavi nove terete, trěba da sabor privoli

Op. Car može s tudjom kojom zemljom ugovor i pogodbu učiniti; nu ako se u takvom ugovoru što odredi, što bi bilo austrianskomu narodu na uštàrb ili na teret, (n. p. ako bi car tèrgovački ili mitnički ugovor na ugnjetenje dàržavne obèrtnosti (industrie) i na štetu našim zanatlijam i měštrom ugovorio) to trěba da na to sabor pristane.

§. 18. Car proglašuje zakone i izdaje dotične naredbe. Svaku naredbu trěba da protubilježi odgovorni popečitelj (ministar).

Op. Kako se zakoni stvaraju i čine, to ćemo niže viděti. Ove zakone proglašuje car i on izdaje i druge naredbe. Nu ovdě valja spomenuti se onoga, što sam rekao pod § 14. Štogod se ovdě kaže, da to car čini, to nevalja misliti, da on može samovoljno štogod u tom poslu odlučiti, nego pod svako njegovo carsko pismo i zapověd trěba da se podpiše i odgovorni popečitelj, t. j. onaj ministar, koji će zarad ovakve naredbe dàržavnomu saboru odgovarati, to jest račun dati. Nijedna carska zapověd neima valjanosti u Austrii, ako ju nije podpisao koji popečitelj. Tako dakle pravo govoreć car samo c a r u j e, a popečitelji v l a d a j u i upravljaju dàržavom; zato se i više putah zovu v l a d a, te se od ove razlučuje k r u n a, to jest sam car.

§. 19. Car imenuje i odpušta popečitelje, postavlja činovnike u svih strukah dàržavne službe i poděljuje plemenštinu, redove i odlike.

Op. Car si odabira sám svoje popečitelje i odpušta jih iz službe, kad mu se njihovo postupanje nedopada ili kad vidi, da jim posao zlo naprěduje, ili da neuživaju pověrenje naroda t. j. sabora, koji zastupa narod. Zato uvěk trěba da car izabere popečitelje izme-

dju onih ljudih, koji će onako postupati i raditi, kao što to želi sabor, ili barem većja strana, t. j. većina, sabora; inače bi mogao reći sabor, da on neima pověrenja i zaufanja u ministre i zato da neće dozvoliti porez, dok nebudu vladali bolji ministri.

§. 20. U čitavoj dàržavi sudi se u carevo ime.

Op. Do sada je imao svaki vlastelin (spahia, zemaljski gospon) právo kmetu svomu sud suditi. To će od sada prestati, te će se uvěk sud izreći u carevo ime i to po sudcih od dàržave platjenih.

§ 21. Caru pripada pravo pomilovanja, umaljenja kazni i amnestie, izim osobitih naredbah glede ministrah.

Op. Ako se tko radî zločinstva obsudi, to mu može samo car kazan (kaštigu, pedepsu) umaliti ili sasvim oprostiti; al povećati kaštigu nemože nikako. Amnestia zove se obćenito oproštenje i pomilovanje; n. p. car može oprostiti zasluženu kaštigu svim koji su uskočili iz vojske t. j. dezerterom. Samo glede pomilovanja popečiteljah stvorit će se posebni zakon; jer n. p. ministru obsudjenomu radi njegovih zločestih i hudih ministarskih dělah nemože car oprostiti kaštigu, i to zato, da tko nemisli kao da je bio car u dogovoru s popečiteljem obsudjenim radi kojega zločina.

§. 22. Pravo kovanja novacah izvàršivat će se u ime cara.

Op. Samo car ima právo kovati dati novce, i tkogod bi se drugi usudío kovati novce, težko će se kazniti (kaštigovati). — Nu kao što sam već jedan put kazao, car neizvàršuje nijedno ovo právo sám, nego samo po svojih popečiteljih, koji moraju svaku njegovu zapověd podpisati. Ako pako vide, da car želi zapověditi što nevalja, i ako neće da jim bude na duši koje carsko dělo,

onda se vole odreći svoje časti nego podpisati takvu naredbu, za koju bi mogli biti kaznjeni i kaštigovani, a car si mora nove popečitelje potražiti, koji bi htěli izvàršiti njegovu volju. Nu to nije laka stvar, kao što možebiti gdětko misli. Jer svaki ministar mora saboru odgovarati i račun dati iz naredbah, koje je podpisao, pa kad mu se dokaže, da je bila koja naredba nevaljana ili nezakonita, to ga težka kaštiga (pedepsa) čeka. Ako pako car nikoga nenadje, koji bi htio njegovu zapověd kao popečitelj podpisati, to će se i sam uvěriti, da ta njegva zapověd nevalja.

III. Odsěk.

O pravu dàržavljanstva.

(*Reichsbürgerrecht.*)

§. 23. Za sve narode dàržave ima samo jedno obćenito austriansko právo dàržavljanstva. Dàržavni će zakon opreděliti, pod kojimi će se uvěti steći, izvàršivat i izgubiti austriansko pravo dáržavljanstva.

Op. Dàržavljani zovu se stalni stanovnici jedne dàržave (orsaga), koji kao takvi uživaju sigurnost svoje osobe i imetka i mogu ga na pošteni način umnožati i povećati; osim toga mogu izabirati i izabrani biti za poglavare, poslanike itd., ako imaju potrěbitu sposobnost. Sve ovo zove se jednom rěčju dàržavljanstvo. Tko je bio do sada Austrianac, zato još nije imao právo nastaniti se u Hàrvatskoj. Od sada će to prestati, svi právi stanovnici ili dàržavljani austrianske dàržave imaju jednaka práva i sloboštine; i svaki austrianski dàržavljanin, došao on u koju god krunovinu, imat će ista práva koja i stanovnici one krunovine. Tako n. p. ako koji Tirolac u Hàrvatsku dodje, dàržat i smatrat će se kao Hàrvat, isto valja da kako, ako dodje Hàrvat

Tir. Kako može tudjinac postati austrianskim dàržavljaninom, i kako se može ovo právo izgubiti, to će se odrediti u posebnom zakonu.

§. 24. U nijednoj krunovini da nebude razlike izmedju njezinih i druge krunovine stanovnikah u gradjanskom ili karnom pravu, u sudbenom postupanju i u porězanju občinskih teretah. Zakonite odsude sudištah svake austrianske krunovine jednako valjaju i imaju se izvèršiti u svakoj zemlji.

Op. Do sada je obstojao mal ne u svakoj austrianskoj zemlji drugi način sudjenja, drugi sudovi, drugi zakoni, drugi danjak (štibra). To će sve sada prestati i svagdě će vladati u tom obziru jednakost.

§. 25. Pravo seobe u granicah dèržave neograničuje se ničim. Slobodu izseljenja ograničuje od strane dèržave samo dužnost vojništva.

Op. Svatko se može iz jednoga kraja austrianske monarkie u drugi seliti. Tako n. p. nitko nesmě austrianskomu Němcu zaprěke činiti, ako bi se želio k nam preseliti. A tkogod je prost od vojničke dužnosti, to jest, tko nije sposoban za vojsku, taj će se moći slobodno i iz austrianske monarkie u tudju zemlju prěseliti.

§. 26. Svake vèrsti nevoljništvo, svaka podložnička ili kmetinska sveza ukida se za vavěk. Svaki rob stupiv na austriansku zemlju ili na austrianski brod postaje slobodan.

Op. Dakle nikad više nesmě se opet uvesti tlaka ili robota, nikad više neće biti kmetovah ili podložnikah, nikada više robovah ili šklavah. Dapače kad bi n. p. iz Turske ovamo preběgao něki rob, postat će slobo-

dan čověk, čim stupi na austriansku zemlju, ili na austriansku ladju.

§. 27. Svi su austrianski dèržavljani jednaki pred zakonom i podpadaju pod isti osobni sud.

Op. Gospodin i prostak imat ćedu od sada jednake zakone i morat će je jednako obdàržavati; neće biti drugih zakonah za gospodu, a drugih za prosti narod. Tako n. p. gospoda nisu do sada kod nas platjala štibru nego samo seljak i gradjanin (purgar): od sada će toliko poreza platjati plemenitaš koliko seljak. — Isto ovako suditi će se svim dàržavljanom jednakim sudom. Tako n. p. kod nas drugi sud je sudio plemenitašu, drugi duhovniku, drugi gradjaninu, a drugi kmetu. U buduće pako morati će sva četvorica pred isti sud, ako isto skrive.

§. 28. Javne časti i dèržavne službe može svatko sposoban obnašati.

Op. Do sada su samo plemići i velika gospoda dobivali velike službe i časti, a siromak je morao ostati kod pluga, makar bio i sposobnii od kojega bogatuša. U buduće nesmě se gledati na rod i pleme, nego tko je sposoban i věšt dobit će službu i moći će postati makar i ministar. Nu tko želi dobiti kakvu čast, mora da kako něšto naučiti i zato marljivo u školu hoditi; jer glupaku nemože ni konštitucia mudrosti u glavu ulijati.

§. 29. Imetak stoji pod zaštitom dèržave; samo radi javnoga dobra može se u smislu zakonah uz nagradu ograničiti ili oduzeti.

Op. Svaki austrianski dàržavljanin jest savàršeni gospodar svoga imetka; samo kad bi što trěbalo za občinsku potrěbu, n. p. put (cestu) praviti prěko čije njive, mora ju gospodar ustupiti dàržavi, al da kako za pravednu naknadu.

§. 30. Svaki austr. dèržavljanin može si nabaviti svake vèrsti negibiva imetka u svakoj strani dèržave i može izvèršivati svaki zakonom dopušteni zanat (Erwerbszweig).

Op. Svaki našinac moći će u kojoj god austrianskoj zemlji kupiti si imanje, tàrgovati, pošteni zanat (meštriu) těrati i t. d.

§. 31. Seobu imetka u granicah dèržave neograničuje ništa. Od imetka odlazećeg u tudjinu da se ište polazina (Abfahrtsgeld) samo u slučaju uzajamnosti.

Op. Već sam gori kazao, da se svaki austrianski dàržavljanin može seliti iz jedne austrianske zemlje u drugu; a ovdě se veli, da može i sav svoj imetak sobom poněti i nemora u to ime ništa platiti. Nu ako bi se tko hotio i sa svojim imanjem preseliti u tudju zemlju, gdě ištu od čověka platju, ako se želi k nam preseliti, onda će morati i našinac platjati kod polazka polazinu.

§. 32. Svaka dužnost ili daća, koja leži na negibivom imetku radi podložništva ili kmetinstva ili radi razděljenoga imanja, može se odkupiti, u buduće pako nesmě se kod děljenja imanja negibivomu imanju nametnuti daća neodkupna.

Op. Ovo ćemo najbolje priměrom razjasniti. Ako se je tko obvezao, da će někomu od svoje njive davati svake godine deset težakah, ili platjati 20 forintih, to se on može, ako hoće, na jedanput odkupiti, ako n. p. položi kapital od onih 20 forintih t. j. 333 fr. 40 kr. U buduće pako nesmě se više ni učiniti pogodba, po kojoj bi tko morao od svoje kuće ili polja tlaku davati ili što platjati, a zabranilo bi mu se u pogodbi, da se

nemože od ove dužnosti odkupiti; ovakva pogodba nebi ništa valjala. Ovo se zato zabranjuje, da nebi kako opet s vremenom naši seljaci postali kmetovi ili podložnici gospode zemaljske t. j. vlastelah.

IV. Odsěk. O občini.

§. 33. Občini se oseguravaju ova temeljna prava: *a)* izbor zastupnikah; *b)* primanje novih članovah u občinu; *c)* samostalno upravljanje njezinih poslovah; *d)* objavljanje njezinoga gospodarstva u obće; *e)* javnost věćanja njezinih zastupnikah. Ova temeljna prava občinah, a napose uvěti pod koje se tko primiti može u občinu, razlažu se potanko u zakonu o občinah.

Op. Po občinah nerazuměvaju se samo sela, nego i varoši, dakle ćemo imat ne samo selskih nego i varoških občinah i one će imati jednaka prava, naime:

a) Svaka občina odabrat će si sama izmedju svojih stanovnikah odbor, t. j. više poštenih i věštih ljudih, koji će u ime občine njezine poslove obavljati. Ovaj odbor izabrat će iz svoje srědine starešinu občine, t. j. seoskog sudca, kneza, konsula, bürgermeistera, kao što su do sada zvali poglavara občine. U ovo izabiranje nesmě se osim dotične občine baš nitko pačati, dakle ni varmedjski sudac, ni Verwaltungslajtnant.

b) Občina, t. j. občinski odbor, koji obavlja sve što se občine tiče, prima sam nove članove (kotrige) u svoje kolo. Bez privoljenja odbora nemože nitko postati članom seoske ili varoške občine.

c) Občina upravlja sama svojimi poslovi i u tom obziru nevisi od ničije zapověđi.

d) Obćina može sve svoje račune štampati dati ili na drugi način objaviti, da svatko vidi koliko se je primilo koliko potrošilo.

e) Obćinski odbor mora svoje skupštine ili sědnice javno dàržati, t. j. svakomu stanovniku slobodno je doći u tu skupštinu, da vidi i čuje šta se ondě radi.

Ovo sú samo glavna práva obćinah, nu one imaju jošte i više právah, koja će se sva izpisati u posebnom zakonu o obćinah.

§. 34. Ustrojenje sreznih i okružnih obćinah za obavljanje zajedničkih nutarnjih poslovah opredělit će posebni zakon.

Op. Više obćinah ćini jedan srez ili kotar, koji će imati opet posebni odbor, izabran od obćinskih odborah; a više srezovah ili kotarah čini županiju ili varmedju, koja će imati takodjer posebni odbor izabrani od sreznih ili kotarskih odborah.

Kako će to sve biti, što sam ovdě rekao, to će se u posebnom zakonu potanko razložiti.

V. Odsěk. O poslovih zemaljskih.

§. 35. Za zemaljske poslove izjavljuju se: I. Sve naredbe o 1) zemljodélstvu; 2) o obćinskih gradnjáh, koje se grade o trošku zemlje; 3) o dobrotvornih zavodih; 4) o proračunih i polaganju računah zemaljskih: *a)* iz dohodakah zemlje, od upravljanja njezinoga imanja, zatim od danka za zemaljske potrěbe i od upotrěbljenja zemaljske věresie; *b)* iz troškovah rednih i izvanrednih. II. Potanje naredbe u granicah dàrž. zakonah: 1) o poslovih obćinskih. 2) o poslovih càrkvenih i školskih;

3) o davanju predpregah, uzdàržavanju i konačenju vojske. III. Naredbe o onih predmetih, koje će dàrž. zakoni u područje zemaljske vlasti odputiti.

Op. Austrianska monarkia sastavljena je iz više zemaljah ili krunovinah, a svaka zemlja jeste samostalna, to jest stoji na svojih nogah i ima posebna prava. Zato se i svi poslovi i stvari razděljuju na dàržavne i zemaljske. Dàržavni su poslovi, koji se protežu na cělu dàržavu, i ove poslove ovàršuje dàržavni sabor i centralna (osrědnja) vlada, to jest dàržavno popečiteljstvo. A zemaljske poslove obavlja napose svaka zemlja t. j. zemaljski sabor i odabrani od njega odbor.

Ovdě se izbrajaju napose svi oni poslovi, koje će imati obavljati sabor svake zemlje i izabrani od njega odbor. Sabor taj imat će dakle skàrbiti za obradjivanje i poboljšanje zemlje, t. j. za poljodělstvo, šumarstvo i t. d., zatim za puteve, kuće i t. d., koje će se graditi o trošku zemlje; za dohodke zemaljske, da se računi točno vode. On će imati činiti i potrěbite naredbe za obćine, càrkve i škole, za predprege (foršpane) i za nastanjenje i izdàržavanje vojske, koja je u zemlji. —

VI. Odsěk. O dàržavnih poslovih.

§. 36. Za dàrž. poslove izjavljuju se: *a)* svi poslovi tičući se vladajuće carske kuće i pravah krune; *b)* zastupanje dàržave i njezinih interessah kod drugih narodah, po imenu sklapljanje ugovorah s tudjimi dàržavami; *c)* odnošenje dàržave k càrkvi; *d)* višje škole; *e)* vojništvo na kopnu i na moru; *f)* dàržavno

gospodarstvo, zajedno s krunskimi dobri i dàržavnimi imanji, a po ovih se razumĕvaju dosadašnja dàržavna, komorska i fiškalna dobra, dàržavne rude, dèržavni monopoli, dàržavna vĕresia i svaki porez i daća za dèrž. potrĕbe; *g)* svi poslovi tičući se obàrtnosti i tàrgovine zajedno s brodarstvom, mitnicami, bankami, kovanjem novacah, rudarstvom i uredjenjem mĕrah i mĕrilah; *h)* obćenje u dàržavi po putevih na kopnu i na vodi, željeznice, pošte i telegrafi, u obće sve dàržavne gradnje; *i)* sve naredbe i uredbe za uzdàržanje nutarnje sigurnosti u dàržavi, najposlĕ *k)* svi poslovi, koje nisu dàržavni ustav ili dàrž. zakoni za zemaljski posao proglasili.

Op. Dàržavni poslovi jesu oni, koji se tiču cĕle dàržave, cĕle carevine, i zato jih obavlja car s dàržavnim saborom i dàržavnom vladom (ministri). Medju ove dàržavne poslove broji se sve, što se tiče carske familie i pravicah carske krune. Ako se tudja zemlja želi dogovarati poradi kakve stvari s austrianskom vladom, to se mora obratiti na dàržavnu vlast. Pravice i dužnosti càrkve odredjuje takodjer dàržavna vlast, i pod njezinu zapovĕd podpada i sva vojska i velike škole (za manje škole skàrbi zemaljski sabor). Dàržavna vlast upravlja imanjem dàržavnim t. j. koje se cĕle dàržave tiče. Ovamo se računaju erarialna i komorska imanja, dàržavne rude (n. p. radobojske), monopoli t. j. prodavanje soli i duhana, svi porezi koji idu u dàržavnu pĕneznicu; sve ovo ravna popečitelj novčanih poslovah (ministar financiah). Jošte podpadaju pod dàržavnu vlast: tàrgovačke naredbe, mitnice, kovanje novacah, željezne ceste i drugi putevi i kanali sagradjeni o obće-

nitom dàržavnom trošku; a na one puteve, koje je napravila koja zemlja ili krunovina o svom trošku, pazi zemaljski sabor.

VII. Odsěk. O zakonotvornoj vlasti.

§. 37. Zakonotvornu vlast izvàršuje u poslovih dèržavnih car sa dàržavnim saborom, a u poslovih zemaljskih car sa zemaljskim saborom.

Op. U dàržavi ustavnoj ima dvě vlasti, jedna pravi i stvara zakone, druga jih izvàršuje: ona pàrva zove se zakonotvorna vlast, ona druga izvàršujuća vlast. Tako će biti i kod nas: sabor s carem praviti će zakone, a ministri s carem tàrsit će se da se zakoni ti zbilja izvàršuju. Car dakle ima samo polovicu od ove vlasti. Za svaki zakon trěba dakle da nanj pristane car i sabor; nemože ni jedan ni drugi od njih samovoljno zakone stvarati, nego obojica zajedno, i samo ono ima krěpost i valjanost zakona, na što privoli i car i sabor. A na sabor pošilja svaki kotar, svaka varoš svoga poslanika, za kojega znade, da će samo dobre zakone stvarati. Nu ovdě valja jošte i to zapamtiti, da su zakoni dvostruki: jedni valjaju za cělu carevinu ili dàržavu, a drugi valjaju samo u jednoj zemlji i krunovini. Dakle je i zakonotvorna vlast dvostruka: dàržavne zakone tvori dàržavni sabor s carem, a zemaljski sabor s carem tvori zemaljske zakone. Tako n. p. ako dàržavni sabor s carem odredi, da se ima platjati manja štibra (porez), taj zakon valja za cělu carevinu; ako pako naš hàrvatsko-slavonski zemaljski sabor s carskim privoljenjem odluči, da se ima u svakoj obćini ustrojiti i urediti škola, taj zemaljski zakon valja samo u Hàrvatskoj i Slavonii. Buduć da se na saboru zakoni prave, to je onda vèrlo potrěbito, da budu na sa-

boru sve samo pošteni i mudri ljudi, i da se tamo neuvuku koje kakvi nevaljaoci, koji bi nam zločeste zakone napravili. Zato slědeće točke potanko kazuju, kako se ima sastaviti dàržavni a kako zemaljski sabor, i kojim se načinom imaju ondě zakoni stvarati. Dàržavni sabor sastavit će se ovako.

VIII. Odsěk. O dàržavnom saboru.

§. 38. Obćeniti austrianski dàržavni sabor imat će dvě sabornice, gornju i dolnju, a car će ga svake godine prolětjem sazvati.

Op. Austrianski dàržavni sabor imat će dvoje fele poslanikah, koji ćedu saborisati ili věćati u dviuh sobah iliti sabornicah, u gornjoj i dolnjoj; pa kad se obe ove sabornice u něčem slože, to će se onda predati caru da to potvàrdi. Tako je bio i do sada na ugarskoj dieti stol poslanikah i stol velikašah. Nu na ovom austr. saboru neće sěděti samo velika gospoda, nego onaj, koji bude izabran, pa bio on kojegagod roda i plemena.

§. 39. Dàržavni sabor sastajat će se u Beču, nu car će ga moći i drugdě sazvati.

§. 40. Gornju sabornicu (Oberhaus) čine poklisari, koje će zemaljski sabor za svoju krunovinu izabrati.

§. 41. U gornjoj sabornici ima polak toliko poslanikah, koliko jih po ustavu ima biti u dolnjoj sabornici.

Razděljenje ovog broja opredělit će izborni zakon tako, da će svaka krunovina po dva člana svoga sabora kao poslanike poslati, a

ostali broj razgodit će se po razměrju žiteljstva medju sve krunovine.

Op. To je dakle glavna razlika izmedju gornje i dolnje sabornice, što će članove (kotrige) gornje sabornice izabirati zemaljski sabori (tako od prilike kao što su do sada Hàrvati i Slavonci izabirali svoje poslanike za ugarski sabor); a u dolnjoj sabornici sěděti ćedu ona gospoda, koje svaka varmedja i svaki kotar izabere.

§. 42. Oba ova iz svake krunovine za dèrž. sabor izabrana člana zemaljskoga sabora trěba da podpunoma uživaju gradjanska i politička práva, da su barem od 5 godinah austr. dàržavljani i da su navèršili barem 40. godinu.

Ostale članove gornje sabornice moći će zemaljski sabor izabrati samo izmedju onih dàržavljanah, koji imaju pomenuta obća osobna svojstva i platjaju u dàržavi barem 500 fr. sr. izpravnoga (direktnoga) danka. U krunovinah, gdě neima izmedju 6000 pojednoga dàržavljanina platjajućeg 500 fr. sr. izpravnoga danka, dopunit će se ovaj broj (1 na 6000 dušah) onimi dàržavljani, koji u platjanju danka odmah za ovimi slěde, dok se ovo razměrje nedopuni.

Op. Svaki zemaljski sabor izabrat će za ovu gornju sabornicu dva člana, koji moraju imati sva svojstva i sposobnosti gori izbrojene, po imenu moraju uživati podpunoma sva gradjanska i politička prava. Tko je radi zločinstva ili varanja postao nepošten ili tko je poludio, onaj neuživa ona práva, nemože dakle biti izabran. Takvo gradjansko právo uživa n. p. onaj, koji može i smě posědovati imetak, těrati zanat (meštriu),

tražiti zaštitu zakona proti uvrědam sugradjanah i inostranacah i t. d. Političko pravo uživa n. p. onaj, koji može izabirati zastupnike na sabor a i sam izabran biti, koji može javnu službu obnašati i t. d. Tako n. p. Židovi nisu do sada kod nas uživali niti politička niti gradjanska práva.

§. 43. Dolnja sabornica stvorit će se izpravnim izborom naroda. Pravo izabiranje ima svaki punolětni austrianski dàržavljanin, koji podpunoma uživa gradjanska i politička prava, pa ili platja opreděljenu izbornim zakonom kolikoću izpravnoga danka ili neplatjajuć izpravnoga danka ima po svojih osobnih svojstvih activno právo izabiranja u kojoj obćini austrianske krunovine.

Op. Za dolnju sabornicu izabirat će sam narod poslanike, koji će ga ondě braniti i zastupati, te se zato i zovu narodni zastupnici. A izabirat će jih svi oni, koji imaju gori izbrojena svojstva.

§. 44. Za dolnju sabornicu izabira se u svakom okružju po jedan poslanik, u městu opreděljenom izbornim zakonom; isti ovaj zakon opreděljuje i broj poslanikah prema žiteljstvu. Ovaj broj ima se tako opreděliti, da svakoj 100,000 dušah barem jedan poslanik pripadne. Izborni zakon opredělit će prema městnim okolnostim pomenutu u priašnjem §-u kolikoću godišnjeg izpravnog danka za svaku krunovinu, i u tom dàržat će se načela, da kolikoća ta za sela i varoši izpod 10,000 dušah nebude manja od 5 fr. sr., za varoši od više

nego 10,000 dušah manja od 10 fr. sr., a nikako da nebude veća od 20 fr. sr.

Op. Tko želi izabirati poslanika, osim ostalih gori izpisanih svojstvah, mora da platja i danjak (porez) i to, ako stanuje u selu ili u manjoj varošici, od prilike 5 fr. sr., ako stanuje u Zagrebu, Rěki, Osěku, od prilike 10 fr. srebra. — Na svakih 100,000 dušah dolazi jedan poslanik; nu izmedju ovih sto hiljadah izabiraju ga samo oni, koji imaju gori navedena svojstva. Tako će Hàrvatska i Slavonia zajedno s vojničkom krajinom pošiljati na dàržavni sabor u Beč jedno 16 poslanikah, nu na naš zemaljski sabor poslat će jih da kako mnogo više.

§. 45. Tko želi da bude izabran za dolnju sabornicu, trěba da ima i sam právo izabiranja, da uživa podpunoma gradjanska i politička práva, da je barem od 5 godinah austr. dàržavljanin i da je barem 30. godinu navàršio.

Op. Gori smo rekli, tko ima právo izabirati poslanika za dàržavni sabor, a ovdě se opisuje, kakav trěba da bude onaj, koga ljudi žele izabrati za svoga poslanika.

§. 46. Kod izbora za gornju i dolnju sabornicu glasuje se uvěk ustmeno i javno.

Op. Kad se bude izabirao onakov poslanik, to će morati svaki izbirač javno, pred světom i u glas izjaviti, koga želi imati poslanika; za koga jih je najviše, onaj postaje poslanik.

Kad se više ljudih u skupštini dogovara, da se snade šta želi skupština ili barem većja strana skupštine, to mora svaki od njih napose kazati šta želi i misli, i to se zove glasovati, t. j. glasom izjaviti: ja sam za ovu ili onu stvar, ja mislim onako kao ovaj ili onaj. Nu glasovati se može i tajno, pak onda svaki

napiše svoj glas na cedulјicu, koje se sbroje, pa se vidi šta želi većina t. j. većja strana skupštine. Više putah glasuje se s bělimi i càrnimi kuglicami. Kad se izabiraju ovi poslanici za gornju i dolnju sabornicu, to mora da bude javno (a ne potajno) i svaki izbirač mora ustíma izjaviti, koga hoće da bude poslanik. — Nu nemojte se toga plašiti i izabirajte samo poštene i valjane ljude, da se kasnie nemorate kajati, kad bi vam ljudi, koje ste samo iz straha izabrali, nevaljane zakone stvorili.

§. 47. Ako se izabere javni činovnik, nesmě mu se uzkratiti dopust (urlaub).

Op. Kad na priměr sudca ili oficira izaberu negdě za svoga poslanika, to mu se mora dati dopust ili urlaub, da može ići na sabor.

§. 48. Ako član sabora primi službu s platjom, trěba da se podvèrgne novomu izboru.

Op. Kad koji član sabora primi od vlade kakvu službu s dobrom platjom, to se mora podvàrći novomu izabiranju, ako hoće i nadalje da bude poslanik. Ako ga njegovi izbirači na novo izaberu, tim ćedu pokazati, da ga dàrže za poštena čověka i da se u njega uzdaju da će za narod govoriti u saboru, makar i službu dobio.

§. 49. Članovi gornje sabornice izbiraju se na 10., a članovi dolnje sabornice na 5 godinah zastopice. Poslě ovoga roka mogu se opet izabrati

§. 50 Članovi gornje kuće nedobivaju nagrade; članovi dolnje sabornice dobit će za svako zasědanje paušale u ime nagrade.

Op. Buduć da će u gornjoj sabornici sve samo bogata gospoda sěděti, to oni neće nikakve platje dobivati, kad budu u Beču na saboru, nego samo članovi dolnje sabornice, to jest narodni zastupnici dobivat će

platju ili bolje govoreć nagradu za vrěme dok sěde u saboru.

§. 51. Nitko nemože biti ujedno član gornje i dolnje sabornice.

§. 52. Svaki član dàrž. sabora stupivši unj, zakune se caru i dàrž. ustavu.

§. 53 Poslanici da neprimaju naputka i da glasuju samo osobno.

Op. Do sad se je kod nas davao svakomu poslaniku naputak, polag kojega se imao vladati na saboru. To će u buduće prestati, da može svatko polag svojega najboljeg uvěrenja na saboru govoriti i glasovati. Al baš zato valja osobito paziti tko da se izabere za poslanika. — Svaki član sabora mora sam glavom glasovati, a ne prěko drugoga.

§. 54. Svakoj sabornici pripada pravo pregledati věrodajna pisma svojih članovah i odlučiti njihovu valjanost.

Op. Svaka sabornica odlučuje, jesu li njezini članovi zakonito i kako valja izabrani.

§. 55. Svaka sabornica izabira absolutnom većinom glasovah svoga predsědnika i podpredsědnike za vrěme zasědanja (Session).

Op. Članovi sabora izabirat će se na više godinah; a sabor će se svake godine sastati i kad svoje poslove svàrši, opet kući otići. Ovo se zove zasědanje sabora, a svakdanji sastanak zove se sědnica. Dakle kod svakoga takovoga zasědanja izabrat će si svaka sabornica svoga predsědnika ili pročelnika, koji pazi na red i na obdèržavanje zakonah u saboru, i pod-pročelnika, koji zauzima město pročelnika, kad ovaj nemože u sědnicu doći.

§. 56. Nijedna sabornica da nečini od-

luke, ako neima u sabornici većine zakonom opredĕljenog broja članovah.

Op. Ako bi na primĕr dolnja sabornica imala 400 članovah, to ona nemože ništa dokončat i zaključiti, ako nebude u sĕdnici barem 201 član.

§. 57. U nijednoj sabornici neima tajnoga glasovanja osim kod izborah.

§. 58. Odluka se može izreći samo uslĕd absolutne većine glasovah. Ako se glasovi razdĕle na dvĕ jednake polutine, to se ima predlog, o kojem se glasovalo, smatrati kao zabačen.

Op. Ako n. p. ima u sĕdnici 300 članovah, pa žele kakov učinjeni predlog primiti, to mora barem 151 (t. j. više od polovice) na taj predlog privoliti; ako bi nanj pristala upravo samo polovica, naime 150, to se smatra taj predlog kao zabačen. Ovo se zato naredjuje da se nečine kakvi nezrĕli zakoni.

§. 59. Dèržavni sabor dèrži javno sĕdnice; nu svaka je sabornica vlastna dèržati na predlog predsĕdnika ili 10 članovah na samo sĕdnice.

Op. Javno se zove ono, što biva pred svĕtom, kuda svatko može doći: tako javno trĕba dakle da se dèrže i sĕdnice sabora, da narod sam čuje, kako se vladaju i šta rade njegovi zastupnici. Nu ako to zaželi pročelnik (predsĕdnik) ili jedno 10 članovah, moći će se poslanici u važnih poslovih sastati za priateljski dogovor, kuda slušaoci nesmiju doći.

§. 60. Samo članovi dèrž. sabora mogu sabornici, u koju spadaju, podnĕti molbenice.

Op. Kad bi dakle tko zaželio podnĕti saboru molbenicu (inštanciu), trĕba da ju preda kojemu članu sabora.

§. 61. Odbori da se nepuštaju pred lice sabora.

Op. Kad bi koja zemlja ili narod poslao deputaciu na sabor, ovaj ju nesmě pustiti preda se, jer on samo zakone stvara, a neizvàršuje.

§. 62. Nijedan član dèržavnoga sabora da se izvan sabora nevuče na račun ili na sud radi rěčih izustjenih na saboru.

Op. Članovi sabora trěba da imadu podpunu slobodu govoriti i očitovati u saboru što misle. A da to mogu činiti bez straha i bojazni, nitko jih nesmě izvan sabora na sud potěrati radi toga, što su u saboru govorili, već ako su što lažljivo ili nepristojno rekli, to jim sám sabor sudi.

63. Dok je dèržavni sabor sakupljen, da se član njegov samo s dopuštenjem sabornice, u koju spada, uhvati ili sudbeno těra, izim ako se zateče i uhvati u činu.

Op. Ovo právo zato se poděljuje članovom sabora, da vlada nemože pod kakvom izlikom zatvoriti one govornike, koji negovore njoj po ćudi.

§ 64. Svaka sabornica sama da si ustanovi svoj poslovnik (Geschäftsordnung) po načelih izraženih u ovom ustavu. Poslovno odnošenje izmedju obe sabornice uredit će iste sabornice medjusobnom pogodbom.

Op. Kako i po kojem će se redu poslovi u saboru obavljati, to će svaka sabornica sama oprediěliti i poslovnik (red poslovanja) za se izraditi. U tom poslovniku odrediti će se u granicah ustava, kada i kako da tko govori, kako da se kaštiguje onaj, koji bi drugoga u saboru uvrědio, kako da se glasuje i t. d.

§. 65. Caru i svakoj sabornici pripada pravo predlagati zakone.

§. 66. Na svaki zakon trěba da privole car i obe sabornice. — Predlozi za stvorenje zakona, koje je koja sabornica ili car odbacio, nemogu se u istom zasědanju ponoviti.

Op. Već sam gori kazao, da samo onaj predlog postaje zakon, na koji su pristale obe sabornice i car. Ako se koji predlog od koje sabornice ili od cara zabaci, to se isti predlog nesmě više saboru predložiti u istom zasědanju, inače nebi bilo kraja ni konca prepiranju i pravdanju, te bi sabor ostao jalov, kao što smo to više putah viděli kod ugarskoga sabora.

§. 67. Saboru dàržavnomu pripada zakonotvorno dioništvo u onih poslovih, koje je ovaj dàržavni ustav naznačio kao dàržavne poslove.

Op. Dàržavni sabor, o kojem ovdě govorimo, moći će věćati samo o dàržavnih poslovih, koje smo izbrojili u 36. §-u. Dàržavni sabor nesmě se dakle měšati u zemaljske poslove.

§. 68. Sviuh krunovinah poslanici jesu dionici zakonotvorstva u dàržavnih poslovih. Ovo zajedničko věćanje valja i za zakonotvorstvo o gradjanskom i karnom pravu, o ustrojenju sudištah i o sudbenom postupanju. Nu na koliko za ove stranke zakonotvorstva u Ugarskoj, Erdelju, Hèrvatskoj i Slavonii zajedno s hèrvatskim primorjem i Rěkom obstoje osobite uprave i uredbe, sasvim različne od ostalih krunovinah, to će zadèržati njihov zemaljski sabor vlast i u ovoj struci zakono-

tvorstva. Nu sabori krunovinah trěba da dosadašnje zakone pomenute struke pregledaju, da se što bèrže uvede ožudjena skladnost zakonotvorstva u svih stranah dàržave. Dotle pako poslanici krunovine, imajuće u ovoj struci drugo zakonotvorstvo, da nebudu dionici věćanja o tome na dàržavnom saboru.

Op. Naši dosadašnji zakoni o gradjanskih pravicah (o pogodbah, o právih i dužnostih izmedju gospodara i sluge, roditelja i děteta, o testamentih i t. d.) zatim zakoni karni t. j. o kaštigovanju, naša sudišta (sudovi) i način kako se těra process (parnica) — sve je ovo sasvime različito od zakonah obstojećih u ostalih austrianskih zemljah. Zato, akoprem sve ove stvari spadaju medju dàržavne poslove, ipak nam se dopušta, da može o ovih stvarih věćati naš zemaljski sabor, dok se neuvedu posvuda jednaki zakoni.

§. 69. Car odgadja i svàršuje dàržavni sabor i voljan je, kad mu se god svidi, odrediti razpuštenje čitavoga dàrž. sabora ili koje sabornice. Ako se dàrž. sabor odgodi ili ako se jedna sabornica razpusti, to trěba da se odmah prestanu dàržati sědnice u obih sabornicah. Ako se sabor razpusti, trěba da se do tri měseca opet sazove.

IX. Odsěk. O zemaljskih ustavih i o zemaljskih saborih.

§. 70. Zemaljski sabori zastupaju navedene u §. 1. krunovine u poslovih, koje dàržavni ustav ili dàrž. zakoni za zemaljske proglašuju.

Op. Do sada smo govorili samo o dàržavnom saboru, sada slěde naredbe o zemaljskom saboru, kao što će ga imati i Hàrvatska sa Slavoniom u Zagrebu. Jer svi zemaljski poslovi imaju se rěšiti na zem. saboru.

§. 71. Ustav kraljevine ugarske uzdàržat će se na toliko, da naredbe, koje se s ovim dàržavnim ustavom neslažu, gube valjanost, i da će se shodnimi uredbami osigurati ravnopravnost sviuh narodnostih i zemaljskih jezikah u svakom odnošenju javnoga i gradjanskoga života. Osobiti statut uredit će ova odnošenja.

Op. Ugarska će zadàržati od svoje stare konštitucie sve što se slaže s ovim ustavom. Osim toga dobit će svi narodi stanujući u Ugarskoj jednaka práva, te će se moći svaki svojim jezikom služiti, a do sada su Magjari nametali ostalim narodom svoj jezik, te su zabranjivali druge jezike, što je i bilo glavni uzrok zadnjega rata izmedju nas i Magjarah.

§. 72. Vojvodini sàrbskoj osiguravaju se uredbe, oslanjajuće se na starije povlastice i novia carska izjavljenja za sigurnost njezine càrkve i narodnosti. Sdruženje vojvodine s drugom krunovinom oprеdělit će se posebnom naredbom u sporazumljenju s njezinimi poslanici.

Op. Bratja naša sàrbska, koja stanuju u Srěmu, Bačkoj i Banatu, sdružena su u jedno po ovom ustavu i njihova zemlja zove se s à r b s k a v o j v o d i n a, kojoj stoji na čelu pod-vojvoda sàrbski. Ovdě jim se osigurava zajedno njihova sloboda glede càrkve i narodnosti.

§. 73. Kraljevinam Hèrvatskoj i Slavonii zajedno s pripadajućim k njim primorjem, s gradom Rěkom i njezinim kotarom uzdèržat

će se, u granicah saveza ovih zemaljah s dàržavom opreděljenog ovim ustavom, njihove osobite uredbe (institucie) u podpunoj nezavisnosti njihovoj od kraljevine ugarske. Poslanici dalmatinski dogovarat će se sa zemaljskim saborom ovih kraljevinah, posrědovanjem izvàršujuće dàrž. vlasti, o uvětih sdruženja s rečenimi kraljevinami i podnět će resultat caru za potvàrdjenje.

Op. Ovdě nam se obećaje, da ćedu nam se ostaviti sve naše stare pravice, na koliko se slažu s ovim ustavom, i da nam više neće moći zapovědati ugarska gospoda. Kraljevina Dalmacia, koja je bila toliko věkovah od nas oddružena, opet se ima sdružiti sa svojimi sestrami Hàrvatskom i Slavoniom i to već na bližnjem saboru ovih kraljevinah.

§. 74. Nutarnje ustrojenje i ustav Erdelja ustanoviti će se novim zemaljskim statutom po načelu podpune nezavisnosti od Ugarske i ravnopravnosti sviuh u onoj zemlji stanujućih narodah u suglasju s ovim dàrž. ustavom. Prava naroda saksonskoga uzdàržat će se na koliko to ovaj dàržavni ustav dopušta.

§. 75. Vojnička krajina, obstojeća za obranu cělokupnosti dàržave, uzdàržat će se sa svojim vojničkim ustrojenjem i bit će podložena izvàršujućoj dàrž. vlasti kao cělokupni dio dàržavne vojske. Posebnim statutom osigurat će se stanovnikom vojničke krajine u obziru imetka iste one polaštice, koje su poděljene stanovnikom ostalih krunovinah.

Op. Ova točka zadala je mnogo tuge našim krajišnikom, jer su mislili, da ćedu biti za navěk odcěpljeni od ostale svoje hàrvatsko-slavonske bratje, da ćedu biti na věke samo soldati i kao takvi da ćedu biti podloženi vojničkomu ministru i da nećedu uživati onih pravicah, koje su dobila njihova provincialna bratja. To je, rekoh, po krajini veliku žalost probudilo i zato je nj. veličanstvo naš car u posebnom pismu dana 31. ožujka 1849 ovu točku razložio, da ćedu graničari samo u vojničkoj službi kano i ostali soldati podvàrženi biti austrianskomu popečitelju vojništva; u ostalom d a ć e d u d o b i t i s v e s l o b o š t i n e i p r a v i c e, k o j e s u d o b i l i d r u g i a u s t r i a n s k i n a r o d i. Tako dakle nadamo se, da ćedu se i bratja krajišnici s nami sdružiti, te će moći narod naš, polag poslovice čestitoga cara, sjedinjenimi silami bolje napredovati i tako se duševno i tělesno obogatiti. Medju pravice ove, koje su dobili svi drugi narodi, spada i to, da se javni tereti, kao na priliku štibra i d a v a n j e v o j n i k a h, na žiteljstvo svega carstva j e d n a k o razděli, zato stekli su i krajišnici ovim carskim pismom pravicu, da se ni oni više nemogu slati na rat u većjem broju, nego što to na krajinu prema broju njezinoga žiteljstva dolazi.

§. 76. Osobitim statutom ustanovit će se ustav za kraljevinu lombardo-mletačku kao i njezino odnošenje k dàržavi.

§. 77. Sve ostale krunovine dobiti će svoj zemaljski ustav. Stališki ustavi nevaljaju više.

§. 78. Zemaljski sabor ima se sastaviti s obzirom na sve zemaljske interesse. Poslanici za ovaj sabor izabirat će se izpravnim izborom.

Op. Kao što je cěla austrianska carevina dobila

ovaj ustav, koji za sve zemlje valja, tako će i svaka zemlja ili krunovina dobiti posebni ustav za sebe, u kojem će se odrediti, kako da se sastavi njezin zemaljski sabor i kako da se obavljaju i upravljaju zemaljski poslovi izbrojeni u §. 36-om.

§. 79. Sloboštine spadajuće u područje zemaljskog zastupanja izvàršivat će ili sam zemaljski sabor ili izabrani od njega odbor.

§. 80. Svakomu zem. saboru osigurava se právo dioništva u zakonotvorstvu u poslovih zemaljskih, kano i pravo predlaganja zakonah i pazenja na izvàršivanje zemaljskih zakonah.

Na svaki zemaljski zakon trěba da privoli car i zemaljski sabor.

Op. Kao što stvara dàržavni sabor s carem dàržavne zakone, tako će tvoriti zemaljski sabor s carem zemaljske zakone, koji će valjati samo za onu zemlju ili krunovinu, u kojoj su stvoreni.

§. 81. Proměne u zemaljskom ustavu trěba da se u pàrvom bližnjem zemaljskom saboru navadnim zakonotvornim putem predlože. U budućih zem. saborih trěbat će za odluku o takvih proměnah nazočnost barem od tri četvàrti sviuh poslanikah, a privoljenje barem od dvě tretine nazočnih.

Op. Za sada će dobiti svaka austrianska zemlja svoj zemaljski ustav od samoga cara; na pàrvom dojdućem zemaljskom saboru, ako većina nazočnih članovah sabora na to pristane, moći će caru predložiti, u čem trěba da se ustav taj proměni. Isto će moći i svi budući sabori caru predložiti, nu onda trěba, da od sviuh članovah sabora nazočna budu u sědnici barem

tri fertalja, i da od ovih nazočnih barem dvě tretjine njih privole, da bi se imao zemaljski ustav u něčem proměniti.

§. 82. Obširne naredbe o ustrojenju i području zemaljskih saborah i zemaljskih odborah opreděliti će zemaljski ustavi i izborni zakoni.

Op. Kako da se zemaljski sabor i zemaljski odbor sastavi, kako da se poslovi obavljaju, to će se sve potanko izpisati u zemaljskom ustavu; a u izbornom redniku razložit će se, kojim redom valja izabirati poslanike za zemaljski sabor.

§. 83. Svi ustavi pojedinih krunovinah, koje čine dàržavu, trěba da tečajem g. 1849 u život stupe i da se podnesu pàrvomu občenitomu austrianskomu dàržavnomu saboru, koji će se odmah poslě njihova uvedenja sazvati.

Op. Svi ovi ustavi zemaljski imali bi već biti uvedeni, nu mi ćemo naš ustav stopàrv sada dobiti. Svi ustavi zemaljski predložiti će se dàržavnomu saboru, koji se ima sazvati čim budu isti ustavi proglašeni. To će se zato učiniti, da jih dàržavni sabor potvàrdi.

X. Odsěk. O izvàršujućoj vlasti.

§. 84. Izvàršujuća vlast u svoj dàržavi i u svih krunovinah jest samo jedna i nerazděliva. Ona pripada izključivo samo caru, koji ju izvàršuje po svojih odgovornih ministrih i podredjenih jim činovnicih i službenicih.

Op. Već sam gori kazao, da u svakoj dàržavi ima dvě vlasti: zakonotvorna, koja zakone tvori, i izvàršujuća, koja zakone te izvàršuje. U svoj carevini

izvàršuje stvorene u saboru zakone car prěko svojih odgovornih popečiteljah i drugih činovnikah.

§. 85 Ako se kojemu sboru ili komugod jedan dio izvàršujuće vlasti pověri, to se može učiniti samo opozivno, te je kruna uvěk vlastna druge naredbe učiniti za izvàršenje pověrenog děla izvàršujuće vlasti.

Op. Kruna t. j. car može komugod pověriti jedan dio izvàršujuće vlasti, ali samo za vrěme, i zato ima uvěk právo opet mu tu vlast uzeti, i nikomu se nesmě više poděliti věkovita kakva vlast, kao što su ju n. p. odprie imali tako zvani věkoviti naslědni veliki župani (Obergespan).

§. 86. Izvàršivanje i rukovodjenje zemaljskih zakonah, kano i izvedenje odlukah učinjenih u ustavnom području od zemaljskih odborah pripada izvàršujućoj vlasti.

§. 87. Ako dàržavni ili zemaljski sabor nije sakupljen, a trěba prešnih naredbah, za koje se zakoni nisu unapred pobrinuli, te se bez pogibelji za dàržavu ili koju krunovinu nemogu odgoditi: to je car vlastan učiniti potrěbite naredbe s privrěmenom valjanostju zakonskom, uz odgovornost popečiteljstva, nu i uz dužnost priobćenja dàržavnomu ili dotičnomu zemaljskomu saboru razlogah i uspěha.

Op. Buduć da sabor nije uvěk sakupljen, a više putah trěba činiti naredbe, s kojimi se nemože čekati dok se sabor sastane: to car može u takvom silnom i prešnom slučaju izdati i sam prěko svojih ministrah onakve naredbe, koje imaju valjanost zakona dok sabor drugo šta neodredi. Nu popečitelji nemogu u tom po-

slu samovoljno postupati, nego moraju razlog i račun dati saboru (dàržavnomu ili zemaljskomu, na koji ta stvar spada), zašto su to odredili nečekajuć sabora. Tako evo i naredbe sadašnjih popečiteljah valjaju kao zakon, nu kada dodje dàržavni sabor, to će mu morati gospoda ministri odgovarati i opravdati se, zašto su učinili one naredbe, koje bi imao sabor činiti.

§. 88. Ministri trěba da ravnaju upravljanjem dàržave i pojedinih krunovinah, da izdaju potrěbite naredbe i da paze na izvàršivanje dàržavnih i zemaljskih zakonah.

§. 89. Ministrom pripada, uz svoju odgovornost, ustaviti ili zabraniti obćinam ili zemaljskomu saboru u poslovih njim ili njihovim organom za odlučenje opreděljenih izvedenje administrativnih naredbah, protivnih zakonom ili obćemu dobru.

Op. Ako bi koja obćina ili zemaljski sabor něšta odredio, što se protivi zakonom ili je škodljivo i opasno za ostalu dàržavu: to imaju ministri právo, obustaviti ili zabraniti onakvu odluku; a obćina ili krunovina može se potužiti kod sabora, ako misli da joj je krivica učinjena.

§. 90. Ministri su vlastni doći u sabor i ma kada govoriti; kod osobitih věćanjah mogu se dati zastupati i po izaslanih pověrenicih. A glasuju u saboru tek onda, ako su članovi sabora.

§. 91. Odgovornost popečiteljah, sudbeno postupanje proti njim, zatim kaznjenje njih, ako budu osudjeni, posebnim će se zakonom opreděliti.

Op. Već sam gori kazao, da sabor ima právo pozvati svakoga popečitelja na odgovor poradi njegovih dělah; pa ako se pronadje, da je koji popečitelj pogazio zakone i ustav, to ga može sabor potěrati na sud, koji će ga obsuditi i kaštigovati. Kada i kako da to bude, to će se sve potanko u posebnom zakonu izpisati.

§. 92. Za pojedine krunske zemlje imenuje car naměstnike, koji kao organi izvàršujuće vlasti trěba da paze na izvàršivanje dàržavnih i zemaljskih zakonah i da upravljaju nutarnjimi poslovi u području svoje službe.

Op. Svaka krunovina dobit će posebnoga poglavara, koji će se drugdě zvati naměstnik, a kod nas ban. Ovi naměstnici i ban dobivat ćedu od ministrah zapovědi i naputak, pa ćedu paziti, da svi činovnici svoju dužnost izvàršuju.

§. 93. Naměstnici su vlastni u zemaljski sabor ma kada glavom ili po izaslanih pověrenicih doći i ma kada govoriti A glasuju tek onda, ako su članovi zem. sabora.

§. 94. Naměstnici su u svom poslovanju odgovorni za to, da se zakoni dotične krunovine točno obdàržavaju i izvàršuju.

Op. Naměstnici i ban pozvat ćedu se na račun, kad se u njihovoj krunovini koji dèržavni ili zemaljski zakon izpunio nebi.

§. 95. Izvàršujuća dàržavna vlast može naměstnikom i svim poglavarom koje pojedine krunovine pověriti opravljanje i dàržavnih poslovah, ili je pako po drugih organih u svih stranah dàržave opravljati dati.

Op. Vlada može dàržavne poslove u pojedinih

krunovinah obavljati po onom čověku, u kojega se najviše uzda.

XI. Odsěk. O dàržavnom věću.

§. 96. Kruna i izvàršujuća dàržavna vlast ima uza sebe dàržavno věće, kojega je opreděljenje savětovati u svakom slučaju, kad bi izvàršujuća dàržavna vlast njegovo mněnje zahtěvala.

Op. Budué da ni popečitelji nisu sveznajući i budué da se oni više putah měnjaju: zato će se sastaviti dàržavno věće. Ovo věće sastavit će se iz najveštiih ljudih sviuh austrianskih narodah. Kad se bude o kakvoj važnoj stvari radilo, a sabora neima, to će se popečitelji s ovim dàržavnim věćem o tome dogovarati, što trěba raditi. Nu popečitelji nemoraju baš ono činiti, što jim dàržavno věće savětuje, jer dàržavno věće nije sabor, kojemu moraju ministri račun davati iz svake naredbe, koju su učinili.

§. 97. Članove dàržavnoga věća imenovati će car. Kod ovoga imenovanja ima se medjutim obzir uzeti na različite česti dàržave.

§. 98. Posebni zakon uredit će dàržavno věće i opredělit mu područje.

XII. Odsěk. O sudačkoj vlasti.

§. 99. Sudačku vlast izvàršivat će sudovi samostalno.

Op. Svaki i slědnji dàržavljanin želi, da mu se na súdu pravično sudi; nu to može samo onda biti, kad sudac nesudi po samovolji svojoj ili čijoj drugoj, nego po stalnih zakonih. Pa to nam se evo obećaje u ovoj točki. Sudac kao sudac neće zavisěti od nikoga drugoga

nego od zakona, on se mora u sudjenju dàržati samo stalnih zakonah, a nemora suditi po ćudi ministrah ili druge velike gospode. Zakoni su mu jedino zàrcalo i ogledalo, u koje se ima ogledati.

§. 100. Sva sudbena vlast izlazi od dàržave. U buduće neće biti vlasteoskih sudovah.

Op. U buduće sve će sudce dàržavna vlast naimenovati. Tako zvanih gospoštinskih (spahijskih) ili dominalskih sudovah neće više biti. Gospoda zemaljska (spahije) nesmiju više nikomu suditi, nego će dàržavna vlast za svaki srez (distrikt, kotar) naimenovati sud, koji će suditi svakomu bez razlike.

§ 101. Nijedan od dàržave imenovani sudac da se bez sudačke obsude iz službe privrěmeno neukloni niti sasvim neodpusti; da se ni iz jednog města na drugo nepreměsti, niti u mir nepostavi, ako to sam nemoli.

Ovo poslědnje neproteže se medjutim na slučaje, kad tko polag prepisa zakonah nesposoban postane za službu, i kad proměna i novo uredjenje sudovah zahtěva kakvu proměnu sudačkog osoblja.

Op. Glavna je dužnost svakoga sudca, da pravedno sudi, bilo to povoljno velikoj gospodi ili nepovoljno. Nu da sudac može pravedno suditi, trěba ga osěgurati, da se radi kakve osude, ako ju je po zakonu izrekao, nemora nikoga bojati; da se s njim nemože samovoljno postupati, da mu se netrěba plašiti, da će službu izgubiti, zato što je koji veliki gospodin proces izgubio. To je bilo kod nas do sada vàrlo žalostno, što je sudac više putah prisiljen bio krivično suditi, ako je hotio svoju službu zadàržati. Kad je kmet pravedno tužio barona ili grofa, nije se usudio varmedjski sudac ili pod-

župan (vicekomeš) obsuditi velikoga gospodina, jer se je bojao, da mu ovaj neće dati svoj glas ili votum kod reštauracie. Kad je u varoši prosti gradjanin podigao parnicu proti kraljevskomu fiškusu, nije se magistrat usudio pravo dati gradjaninu, jer se je sudac ili senator bojao, da ga kraljevski komisar kod buduće reštauracie neće hotěti metnuti u kandidaciu, ako bude kraljevski fiškus, makar i pravedno, obsudjen. To ima u buduće prestati, i niti sami ministri nećedu moći samovoljno svàrgnuti s časti ili preměstiti na drugo město ili staviti u penziu kojegagod sudca. Nu zato se nemogu ni sudci samovoljno vladati i ponašati, već ako koji prekàrši zakon, ili ako se pokaže da je nesposoban za tu čast, ili da se je dao podmititi, neka se proti njemu radi toga process podigne i ako se na sudu nadje, da je taj sudac zbilja kriv, to će se odmah kasirati, te neće više moći nikakve službe dobiti. — Nu druge činovnike, koji nisu sudci, može vlada kadgod odpustiti iz službe, kad se u njih neuzda.

§. 102. Pravosudje da se oddruži od upravljanja, i svako od ovih da bude nezavisno, Razpre, koje bi se porodile o tom, spada li što na pravosudje ili na upravljanje, rěšiti će zakonom opreděljeno poglavarstvo.

Op. U svakoj dàržavi ima dvě struke dàržavnih poslovah: upraviteljni ili administrativni i sudbeni. Medju upraviteljne poslove spada pobiranje poreza (štibre), pazenje na obću sigurnost i mir itd. Ova točka odredjuje dakle, da se upraviteljni poslovi imaju sasvime odděliti od pravosudja. Tko je sudac, taj nesme ništa drugo činiti nego suditi. To je sasvim pravedno i potrěbito; jer ako sudac i druge poslove obavlja, kao n. p. kod nas varoški ili varmedjski sudac, to se više putah dogodi, da je on u svojoj vlastitoj parnici ili processu sudac. Pa tko se može onda nadati pravednomu sudu?

Što spada na vlast upravljajuću, a što pred sud, to će se posebnim zakonom opreděliti.

§ 103. Sudbeno postupanje mora da bude javno i ustmeno. Zakon će opreděliti, kada sudovi radi reda i ćudorednosti neimaju biti javni. U karnih (kriminalnih) stvarih da valja tužbena parnica.

Sva velika zločinstva, koja će zakon pobližje naznačiti, zatim politične i štamparske krivnje suditi će porota.

Op. Do sada se je sudilo tajno; nitko nije směo na sud doći, pa se je onda sudilo do zla Boga. U buduće mora se svaki sud javno dàržati, i svatko će moći tamo doći i slušati kako to gospoda sude. Samo onda će se potajno suditi, kad to potrěbuje pristojnost i red, n. p. u parnici izmedju muža i njegove žene. Na takvi slučaji navesti će se napose, da nebude mogao sud kada mu drago potajno suditi. Nadalje parnice (procesi) moraju se těrati ustmeno, to jest tužitelj i obtuženik ili njihovi odvětnici (advokati) nećedu procese p i s a t i kao do sada, nego kad dodju na sud, to obe stranke g o v o r e, da svaki zna što je i kako je. Na ovaj način mora se proces skoro svàršiti, pa advokat nemože tako lako prevariti.

U nijednom sudu nemože biti sudac zajedno i tužitelj, nego dàržava imat će posebne tužitelje, koji će se zvati dàržavni odvětnici. Kada n. p. tko prekàrši zakon, to će dàržavni odvětnik podignuti proti njemu process, a sudci ćedu samo sud izreći je li obtuženi kriv ili nije li kriv.

U ovoj točki govori se i o poroti. Pa šta će to reći porota? — Izmedju sposobnih i poštenih dàržavljanah izabere se kockom njih 36, od ovih zabaci tužitelj 12, koji mu se nedopadaju, a obtužitelj zabaci takodjer

12, za koje misli da ga nebi pravo sudili. Ovako ostane njih 12, koji se moraju rotiti, to jest zakleti (priseći), da ćedu pravedno suditi, i zato se zovu porotnici i njihov sud porota. Ovakva porota suditi će dakle u svih parnicah (procesih), gdě se radi o životu i poštenju i u drugih velikih zločinih. Tužitelj ili njegov advokat razloži porotnikom potanko, zašto je koga obtužio, navede jim sve dokaze i dovede svědoke. Zatim se obtuženik ili njegov advokat brani i dokazuje (ako može i znade), da to nije istina radi čega je obtužen. Sve ovo slušaju sakupljeni porotnici, pa kad sve saslušaju, kažu odmah po duši, je li obtuženika dàrže za krivca. Ako porotnici reknu, da nije kriv, to se obtuženik odmah pusti na slobodu, ako kažu da je kriv, to mu onda sud nametne po zakonu kaštigu. Tako se cěli proces za jedan dan svàrši.

§ 104. Izvedenje ovdě naznačenih obćih načelah, po kojih će se u buduće urediti pravosudje i izvàršivati u buduće sudačka vlast, i uvedenje njih u pojedinih krunovinah s obzirom na njihova osobita razměrja ostavlja se posebnim dàržavnim i po okolnostih (§. 69.) i zemaljskim zakonom.

Op. O svem tom izaći ćedu za svaku zemlju obširne naredbe, kako se imaju sudovi onako urediti, kao što sam gori kazao.

§. 105. Glede sudišta za članove carske obitelji valjati će naredbe obiteljskih zakonah.

Op. Članovi carske kuće nećedu se suditi po ovih zakonih, nego po posebnih naredbah carske familie.

XIII. Odsěk. O dàržavnom sudištu.

§. 106. Ima se urediti vàrhovno dàržavno sudište, koje će službeno ili na podnešenu tužbu suditi u slědećih slučajevih:

I. Kano primirno sudište u pitanjih prepornih medju dàržavom ili kojom krunovinom ili medju samimi krunovinami, na koliko to nespada u područje zakonotvorne dàržavne vlasti.

II. Kano vàrhovno sudište, kad se oskvàrne politička prava.

III. Kano iztraživajući i vàrhovni sud:

a) kad se obtuže ministri ili zemaljski naměstnici, zatim *b)* kod urotah i attentatah protiva vladaocu i kod izdajstva veličanstva i domovine.

Op. Kad bi se porodila razpra izmedju dvě krunovine, ili izmedju dàržavnog i kojega zemaljskoga sabora, to će onakve razpre rěšiti jedno vàrhovno dàržavno sudište. Na ovaj sud se appellira, kad je tko obtužen, da je povrědio politička práva (n. p. pravo izabiranja poslanikah). Isto ovo sudište sudi i ministrom i naměstnikom, kad jih sabor obtuži; najposlě i onim, koji su obtuženi, da su činili kovarstvo i urotu proti caru ili da su izdajice domovine.

§. 107. Dàržavno sudište stanuje u Beču, i posebni će zakon naznačiti, kako se imaju naměstiti ovi sudci s obzirom na zemlje, koliko će jih biti, i kako će postupati kod suda.

XIV. Odsěk.

O dàržavnom gospodarstvu.

§. 108. Svi porezi i daće za svàrhe dàržavne i zemaljske opreděliti će se zakonom.

Op. Od sada dakle mogu se narodu nametnuti samo one daće i danjak (štibra), koje je naredio sabor, a ministri, dapače niti sam car nemože samovoljno većji porez nametnuti, nego što je odredio sabor: pa ovaj neće sigurno većji porez odrediti nego što trěba, jer od sada mora svatko bez razlike, dakle moraju i članovi sabora porez platjati.

§. 109. Svi dohodci i troškovi dàržave moraju se svake godine naznačiti u proračunu, koji se ima zakonom ustanoviti. Ako se više potroši nego što je u proračunu naznačeno, valja zato iskati u budućem dàržavnom saboru potvàrdjenje.

Op. Da sabor znade odrediti koliko se ima platjati poreza, to moraju popečitelji unapred za svaku godinu proračunati, koliko ćedu od prilike potrošiti i koliko primiti. Ovaj proračun podněti će se saboru i ovaj će ga potvàrditi ili proměniti. Ako bi popečitelji u tom proračunu falili (što je da kako moguće), te bi kasnie više potrošili nego što je ondě rečeno, to moraju onaj višak obznaniti budućemu saboru, i ovaj će odlučiti, jesu li zbilja pravo činili što su toliko potrošili.

§. 110. Za dàržavni dug jamči dàržava.

Op. Kada dàržava više troši nego što je primila, to mora posuditi novacah od bogatih ljudih. Austrianska carevina ima prěko 1000 milionah takvoga dàržavnoga duga, učinjenoga ponajviše jošte pod priašnjom vladom. Ovdě se kaže, da cěla dàržava mora jamčiti (dobra sta-

jati) věrovateljem ili kreditorom, da ćedu jim se povratiti posudjeni novci.

§. 111. Vàrhovni računski stol (Rechnungshof) da podnosi dàržavnomu saboru ukupne svako-godišnje račune dàržavnoga gospodarstva zajedno sa pregledom dàržavnoga duga.

Op. Sastavit će se posebni računski stol, koji će pregledati sve račune, pa će saboru svake godine potanko razložiti, koliko je dàržava primila, koliko je potrošila i koliko je dužna.

§. 112. Posebni zakoni opredělit će uredjenje i prava vàrhovnoga računskoga stola.

XV. odsěk. O oružanoj sili.

§. 113. Oružane sile zvanje je, da dàržavu brani proti izvanjskomu nepriatelju, da uzdàržava mir unutra i osigura izvàršivanje zakonah.

§. 114. Unutar granicah dàržave da postupa oružana sila, u slučajevih i formi zakonom naznačenih, samo onda kad ju pozove civilno poglavarstvo.

Op. Po oružanoj sili razuměva se vojska i narodna straža. Kad se gdě kakov excess ili nered dogodi, to nesmě zapovědnik vojske samovoljno poslati svoju četu, da povrati mir, već samo onda, ako to zaište starešina obćine ili podžupan. Inače bi lako tko mogao svoju vlast zlo upotrěbiti.

§. 115. Oružana sila jest ponajviše poslušna i jedan dio njezin da nevěća skupno.

§. 116. Zakon da opreděli kakvoću i kolikoću kopnoga i pomorskoga vojništva.

Op. Sabor s carem odredit će, tko mora ići u vojnike, koliko godinah mora služiti, pa je li na moru ili na kopnu.

§. 117. Vojski da sude vojnička sudišta po vojničkih zakonih. Disciplinarski prepisi da ostanu u valjanosti za vojsku na kopnu i moru.

§. 118. Vojska da se zakune na dàržavni ustav kad i na barjak.

Op. Kao što je poznato, svaki vojnik mora priseći i zakleti se na zastavu (barjak). Svaki vojnik, kad položi ovu prisegu, da će biti věran svomu barjaku, morat će se zajedno zakleti, da će biti věran i ovomu ustavu i da će ga braniti proti svakomu nepriatelju. Spomenite se dakle, bratjo vojnici, da je to vaša sveta dužnost braniti slobodu svojega naroda!

§. 119. Gradjanska vojska da se uredi posebnim zakonom.

Op. Osim uredne vojske ustrojit i uredit će se i narodna straža, ili kao što se ovdě zove, gradjanska vojska, kao što je i do sada bila u varoših. Ovo će se posebnim zakonom odrediti.

XVI. Odsěk. Obće naredbe.

§. 120. Dok se ustavnim putem nestvore organički zakoni u ovom ustavu naznačeni, upravljat će se naredbami.

Op. Sve ovo, što se ovdě zapověda, imalo bi se urediti ustavnim putem, to jest saborom. Nu budući da se onda, kad je ovaj ustav proglašen, nije mogao odmah sazvati sabor cěle carevine, zato su za sada, da poslovi nezaostanu, car i ministri ono, što se u ustavu za-

povĕda, sami naredili, i ove njihove naredbe valjati ćedu, dok sabor drugo šta neodluči.

§. 121. Dok novi zakoni i uredbe nestupe u život, imaju sadašnje svoju valjanost. Obstojeći porezi i daće pobirati će se dotle, dok novi zakoni drugo šta neodrede i u život nestupe.

§. 122. Poglavarstva da zadàrže svoju vlast, dok se neizvedu tičući se njih novi zakoni i uredbe.

Op. Ove dvĕ točke trĕba da svatko osobito dobro zapamti. U ovom ustavu naredjuje se mnogo dobroga, što će narod jedva (komaj) dočekati. Nu kao što se nemože jedna kuća u jedan dan sagraditi, tako se nemože ni dàržava u jedan dan pretvoriti, stare uredbe i uprave u jedan dan promĕniti a druge bolje na njihovo mĕsto postaviti. Trĕba daklè da se malko stàrpimo, dok se sve ono izvàrši, što nam je u ovom ustavu obećano. Bog će dati te nećemo valjda već dugo morati na to čekati. Medjutim pako trĕba da obdàržavamo dosadašnje zakone, da platjamo porez kano i do sada, i da budemo pokorni našim sadašnjim poglavarom.

§. 123. Promĕne ovoga ustava mogu se predložiti u pàrvom dàržavnom saboru navadnim zakonotvornim putem.

Da se u slĕdećih saborih što promĕni u ovom ustavu, potrĕbno je da su nazočne u obih kućah barem tri četvàrti članovah, a za promĕnu valja da glasuju dvĕ tretjine nazočnih.

Dano u Našem kraljevskom gradu Holomucu četvàrtoga ožujka godine Gospodnje 1849., našega carevanja pàrve.

Franjo Josip.

Schwarzenberg. Stadion. Kraus. Bach. Cordon. Bruck. Thinnfeld. Kulmer.

Op. Ovaj ustav podpisani od cara i njegovih popečiteljah predložit će se dojdućemu dàržavnomu saboru. Ovaj će ga moći proměniti, ako to zaželi većina sabora i ako na to pristane car. — I budući sabori moći će ustav ovaj proměniti, nu onda trěba da budu u sědnici barem tri četvàrti (fertalji) sviuh saborskih članovah, i da takvu proměnu zažele barem dvě tretine nazočnih u sědnici članovah sabora.

To vam je dakle ta nova konštitucia, koja valja u svakoj zemlji austrianske carevine. Nu osim ove konšiitucie jošte je proglasio i potvàrdio naš světli car svojim narodom někoje glavne pràvice, na koje se cěli ovaj ustav kao na temelj oslanja. — Evo vam carske naredbe, koja se doduše neproteže na Hàrvatsku i Slavoniu s vojničkom granicom, nu svakako imamo i mi ista práva i naš bližnji hàrvatsko-slavonski sabor imat će napraviti zakon, kojin će se i nam osigurati sva ova temeljna prava.

„Mi **Franjo Josip pàrvi**, Božjom milostju car austrianski, kralj ugarski i česki, lombardezki i mletački, dalmatinski, hàrvatski, slavonski, galički, vladimirski i ilirski itd.

U priznavanju i na zaštitu političkih pravah, za koje smo se ujamčili stanovnikom slědećih zemaljah, primiv ustavni način vladanja, odredjujemo po predlogu popečiteljskoga věća za ove krunovine austrianske carevine, po imenu za nadvojvodinu austriansku nad i pod Ennsom, za vojvodinu salzbursku i štajersku, za kraljevinu ilirsku, sastojeću iz vojvodinah

koruške i kranjske, poknežene grofie goričke i gradiške, markgrofie istrianske i grada Tàrsta sa njegovim kotarom; za pokneženu grofiu Tirol i Vorarlberg, za kraljevinu česku, markgrofiu moravsku, vojvodinu gornjo- i doljnosležku, za kraljevine Galiciu i Vladimirsku s vojvodinami Osvěćimom i Zatorom, za vojvodinu krakovsku i bukovinsku i za kraljevinu dalmatinsku, kao što slědi:

§. 1. Svakomu se osigurava podpuna sloboda věre i právo da može kod kuće izpovědati svoju věru. Uživanje gradjanskih i političkih pravah nezavisi ni malo od věre dàržavljanina, nu věra nesmě biti na uštàrb (štetu) dàržavljanskim dužnostim.

Op. Do sada se je gledalo kod svakoga, koji je htio postati gradjaninom, ili nabaviti si imetak, ili obnašati kakvu čast, koje je věre. Od sada se na to neće gledati, što tko věruje, nego kako se tko ponaša i vlada, i jeli izvàršuje svoje dužnosti. Od sada dakle moći će i Židovi kupiti si imanja i obnašati javne časti.

§. 2. Svaka zakonom priznata věra i bogoštovno družtvo ima právo, te može ukupno i javno obslužavati službu božju, svoje poslove uredjivati i upravljati će samostalno, te će zadàržati i uživati sve zavode, zaklade i glavnice opreděljene za njezine bogoštovne, naučne i dobrotvorne svàrhe; ali je podvàrženo kao i svako družtvo obćenitim dàržavnim zakonom.

Op. Od sada se neće nijedna věra proganjati i ugnjetavati, nego će sve věre jednaka práva imati, samo

se moraju podložiti dàržavnim zakonom. Tako će se kàrstjanska ljubav opet bolje razprostraniti.

§. 3. Znanosti i obučavanje u njih jest slobodno. Svaki dàržavljanin, pokazav zakonitim načinom svoju sposobnost, može osnivati učilišta i odhraništa, te može u njih i sám učiti. Domaće obučavanje nije ovako ograničeno.

Op. Do sada nije směo učitelj onako učiti, kao što je za dobro dàržao, nego onako kao što su mu od ozgora zapovědali. Zato naše učionice ili škole nisu mnogo valjale. U buduće učiti će učitelji po svojem uvěrenju, a djaci učiti će se ono što misle da će jim biti koristno. Nadalje dozvoljuje se svakomu da može školu ustrojiti, ako je za to sposoban. Kod svoje kuće može svatko onako učiti, kako mu se svidi.

§. 4. Dàržava će se postarati javnimi zavodi (instituti) za obćenito obrazovanje naroda tako, da u onih zemljah, gdě stanuje više narodah, i ona plemena, koja su u manjini, dobiju potrěbita sredstva, da mogu svoj jezik i po njem sebe izobražavati. U pučkih školah skàrbit će za obučavanje u věri dotična càrkva i bogoštovno družtvo. Dàržava je vàrhovni nadstojnik obučavanja i odhranjivanja.

Op. Tko ovu knjižicu pročita, taj će se uvěriti, da sada bogme trěba svakomu i najprostijemu čověku da hodi u školu, ako želi uživati pravice poděljene mu ovim ustavom, i ako želi da ga drugi nevarajù. Nu do sada se je vlada slabo brinula za to, da se i prosti narod što nauči. Ovdě pako obećaje nam se, da će se svagdě prirediti škole, gdě će se ljudi učiti ne samo štiti i pisati, nego sve što jim trěba znati, t. j. jednom rěčju, gdě će se obrazovati ili izobražavati.

U onih zemljah, gdě ima više narodah, pazit će se i na oni narod, koji je malen, da ga drugi neprěče u obrazovanju. Tako n. p. u gornjoj Austrii ima više městah, u kojih stanuju čisti Hàrvati: ovdě jim se dakle obećaje, da će i oni dobiti hàrvatske škole.

Da se nemoraju posebne škole za svake věre děcu utemeljivati, to će sva děca u jednu školu hoditi, nu u věri obučavati će jih njihov dotični duhovnik; na priměr katoličku děcu obučavati će u věri katolički duhovnik, židovsku židovski.

§. 5. Svatko ima právo rěčju, pismom, štampom ili slikom izjaviti svoje mněnje. — Štampa se nesmě staviti pod censuru. Proti zloupotrěbljenju štampe izaći će repressivni zakon.

Op. Odprie kad je tko hotio něšto štampati, morao je moliti dopuštenje od tako zvanoga censora, kojega je vlada postavila, da samo ono dozvoli štampati, što je njoj po volji. Toga u buduće nesmě biti; svatko može govoriti i štampati što mu drago, svatko može odkriti učinjenu nepravdu, svatko može rešetati děla vlade i njezinih činovnikah, samo neka je to sve istina i neka time nevrědja dàržavne zakone. Zato je već izišao zakon, u kojem se to sve potanko izpisuje, i zajedno se kaže, kako se ima onaj kaštigovati, koji bi slobodu ovu zlo upotrěbio, pa bi koješta nalagao na koga. Ovo je vàrlo važna sloboština, jer samo ondě, gdě je sloboda štampe, može narod doznati, ako se gděšto nezakonito radi, i šta je narodu koristno i dopušteno. Bez slobodne štampe nezna gotovo jedno selo za drugo, pa se tako nemogu zakonito suprotiviti samovolji.

§. 6. Svatko ima právo moliti. Molbenice (instancie) u ime ukupno mogu sastavljati samo poglavarstva i zakonito priznata društva.

Op. Ako se na priměr u ime koje obćine něšto moli, trěba da instanciu poglavari obćine odobre.

§. 7. Austrianski dàržavljani imaju právo sakupljati se i udruživati, ako srědstva, cilj i način skupštine ili družtva nisu nezakonita ili za dàržavu opasna. — Zakonom se opreděljuje izvàršivanje ovoga práva, i uvěti, pod koje se može právo udruživanja steći, izvàršivat i izgubiti.

§. 8. Sloboda osobe se osigurava. Ako tko nije zatečen u činu, to se nemože nikako uhvatiti i zatvoriti, osim uslěd zapovědi, u kojoj se navode razlozi i uzroci, zašto se tko ima uhvatiti, pa ovu zapověd trěba da je izdao sudac ili poglavarstvo, koje zakonito obavlja sudačka děla. Ovakva zapověd mora se uhvatjeniku izručiti odmah kod uhvatjenja ili najkasnije 24 sata poslě toga.

§. 9. Poglavarstvo, koje pazi na sigurnost (to jest jednom rěčju redarstvo) mora svakoga, koga je zatvorilo, za dva dana pustiti na slobodu ili predati ga dotičnomu sudu.

Op. A ne kao do sada: čověka su zatvorili, a ni poslě godine danah nisu ga postavili pred sudca, dapače nisu mu ni kazali zašto je zatvoren.

§. 10. Kućno se právo nesmě povrěditi. Samo u slučaju i načinom u zakonu opreděljenim može se pregledati čija kuća i pisma, ili pako ova zadnja confiscirati.

§. 11. Listovna tajna nesmě se povrěditi;

listovi mogu se confiscirati samo u vrěme rata ili na zapověd súda.

Op. Nije dakle dozvoljeno tudje liste (knjige) otvarati.

§. 12. U vrěme rata ili nutarnjih nemirah može se naredbami §§ 5. i 11. za koje vrěme i na gděkojem městu valjanost uzeti.

Zakon će to potanko opreděliti.

Op. Kad se sloboštine navedene u §§ 5. i 11. obustave za koju zemlju ili varoš, to se veli, da je takva zemlja ili varoš u stanju obsade. U takvom stanju nalazi se sada sva Ugarska poradi rata i Beč poradi bune. Ondě imaju sada vàrhovnu vlast generali, a ne navadni poglavari. Nu kada ministri postave koju zemlju ili varoš u stanje obsade, to se moraju radi toga pred bližnjim saborom opràvdati i dokazati mu, da je to bilo od potrěbe učiniti. U ostalom dobro valja pamtiti, da stanje obsade netraje nigdě uvěk, nego samo jedno vrěme, dok ima pogibelji.

§. 13. Dok se nestvore organički zakoni, nalaže se Našemu ministarskomu věću, da sastavi osnove naredbah potrěbitih za izvedenje ovih odlukah, i da Nam je podnese za potvàrdjenje.

Dano u Našem kraljevskom gradu Holomucu 4. ožujka 1850.

Franjo Josip.

Schwarzenberg, Stadion, Kraus, Bach, Cordon, Bruck, Thinnfeld, Kulmer.“

Evo šta nam je donio taj naš novi ustav! Ima u njem sěgurno puno lěpih stvarih, za koje mnogi od vas, dragi štioci, do sada možebiti ni čuo nije. Nu da sve ovo dobro proučite, nije dosta jedanput samo knjižicu ovu pročitati: valja ju više putah proučiti, i ako što ima u konštitucii, što vam jošte nije dosta jasno, trěba da za to upitate pametna čověka.

Jer kad bih ja htio sve potanko razložiti što se u ovom ustavu govori, to bih ja morao čitavu knjižurinu napisati, što bi mnogo vremena i novacah stajalo. Moja je bila naměra upoznati vas s onim, što se svakoga dàržavljanina tiče, što mu znati trěba — a to mislim da mi je za rukom pošlo. To će sěgurno svatko moći naučiti odavde, što je to: sloboda i jednakost, o kojoj se u zadnje vrěme mnogo govorilo i koja je mnogomu glavu zabunila. Mi smo slobodni, jer nevisimo više o ničijoj samovolji, nego samo o zakonih; nemože ni s nami ni s narodom našim jedan čověk samovoljno upravljati; jer je sada vàrhovna vlast razděljena izmedju cara (njegovih popečiteljah) i izmedju naroda (narodnoga sabora.) — Mi smo jednaki, ne u časti, ne u bogatstvu, ne u mudrosti, ne u poštenju: nego jednaki smo pred zakonom, svi imamo ista práva, ako imamo iste sposobnosti, i svi imamo iste dužnosti.

Mnogo koješta neće vam se u ovom ustavu dopasti, n. p. da mi moramo radi svačega u Beč, da se bogatoj gospodi prednost daje itd. Nu pored svega toga mi se moramo za sada dàržati ovog ustava, kao temelja na kojem ćemo moći s vremenom sagraditi sgradu narodne veličine, i zato trěba da ustav ovaj branimo od svake navale i da nepustimo, da nam se preotme makar i najmanja sloboština ovdě osigurana. Od sada će srěća svakoga pojedinoga dàržavljanina zavisěti od obćenite srěće dàržavne: valja dakle da se u tom složimo, da dobivenu slobodu čuvamo kano oko u glavi,

da se nedamo od nje odvratiti ni strahom ni obećanjem. U ostalom neka svatko misli šta mu drago.

Samo ako sve ovo, što rekoh, učinite, samo tako će vam ustav ovaj uroditi dobrim rodom, a inače biti će za vas kao zakopano blago, za koje neznate; dapače, ako ga dobro neproučite i ako razliku izmedju stare naše konštitucie i ovoga ustava nespoznate, moći ćete lako nasěsti i nagraisati. Zato jošte jedanput velim, štite ga i opet ga štite. Ima u njem lěpih pravicah, akoprem ima dàržavah, gdě narod jošte lěpših pravicah uživa. Nu te ćemo si lako i mi nabaviti, ako samo budemo pametni. Jer ovaj ustav moći će se na dàržavnom saboru proměniti: ako dakle izaberete sve same izkusne, pametne i poštene ljude za sabor, oni će se sěgurno tàrsiti, da što bolje zakone stvore. Tako će i narodu našemu, koji je na ovom světu toliko već stradao, ogranuti žarko sunce slobode i srěće.

Kod *Franje Župana* u Zagrebu ima slědećih knjigah na prodaju:

ZABAVNA ČITAONICA, to jest sbirka koristnih i zabavnih knjigah. Od ove zabavne čitaonice izašlo je do sada 14 svezakah. Evo sadàržaja:

Elizabeta ili prognani u Sibirii. Pripovědka iz francezkoga prevedena, u jednom svezku; cěna 12 kr. sr.

Župnik vakefieldski. Pripovědka prevedena iz englezkoga, sa 21 slikom; u tri svezka, koji svi skupa stoje 36 kr. sr.

Narodne pěsme. Od ovih su do sada izišla 3 svezka, te stoje svi skupa 36 kr. sr.

Pan Podstoli ili Dobar domaćin. Pripovědka prevedena iz poljskoga; u tri svezka, koji stoje 36 kr. sr.

Zlatotvorno selo. Pripovědka prevedena iz němačkoga; u dva svezka. Cěna: 24 kr. sr.

Majstor Jordan. Pripovědka prevedena iz němačkoga. Cěna 30 kr. srebra. *Što se za ovu knjigu primi, to će se dati Jelačićevoj zakladi za nemoćne vojnike.*

Kako trěba da čověk živi u svakom stališu. Cěna 8 kr. sr.

Nitko nemora sve ove knjige kupiti, nego samo one, koje mu se dopadaju. Od ove Zabavne Čitaonice izaći će jošte više svezakah.

Osim ovih dobivaju se ondě i slědeće knjige:

Danica Zagrebačka, kolendar za g. 1850. 20 kr. sr.

Dositeja Obradovića Basne, za 10 kr.

Ilića (Luke) Slavonski Narodni običaji. 1 fr.

Izbor Igrokazah družtva dobrovoljacah zagrebačkih I. svezak: Gospoje i Husari, za 15 kr. II. Svezak: Bila koja god, za 10 kr.

Klaića (Franje Žaveria) Kratki nauk o gojenju pčelah, za 6 kr.

Prelimir i Prehvala ili boj sa Gèrcima, Junačka igra u 2 čina. Od Skendera Travenića. 20 kr.

Russi (Ant.) Ugodne pripověsti iz talianskoga prevedene za 30 kr.

Sabolovića (Ant.) Prava kèrstjanka u bogoljubnosti sa sv. cèrkvom. Iliti svèta vrěmena i blagdani godišnji. Molitvena knjiga za duhovnu zabavu ženskoga spola.

— Svagdanje zabavljanje s Bogom. Molitvena knjižica za děcu u školu hodeću. Novo izdanje sa kipcima sv. Misu prèdstavljajućima za 15 kr.

Slavonske varoške pěsme, 4 knjižice za 48 kr.

Slavjanke. Pěsme za 20 kr.

Topalovića (Mat.) Odziv rodoljubnog sèrca. Vlastitih pěsničkih pokušenjah knjižica I. za 30 kr.

Ova knjižica stoji 6 kr. srebra.

262

